

Univerzita Karlova v Praze
Fakulta sociálních věd

SRN A DIPLOMATICKÉ UZNÁNÍ CHORVATSKÉ NEZÁVISLOSTI

Zahraniční politika Německa krátce po sjednocení země

bakalářská práce

autor: Daniela Richterová
akademický rok: 2005/2006
vedoucí práce: JUDr. Vladimír Handl CSc.

ČESTNÉ PROHLÁŠENÍ

Svým podpisem stvrzuji, že práci jsem zpracovala samostatně, s použitím uvedených pramenů a literatury.

Daniela Richterová

ABSTRACT

The aim of this paper is to examine German policy towards the independence declaration of Croatia in 1991 on the background of formation German foreign policy after the unification of the state. I placed emphasis on special configuration in the post - Communist era: International Community was very sensitive to all German actions at this time and German policy was pursued with many suspicions. Germany was interested in the deepening of European integration at the same time and the European dimension is an important part of my paper. First of all Germany tried to keep in step with its European partners until the end. Germany was one of the loudest speaker in a discussion on necessity of political union. German policy started to differ from the accepted course of the European Communities policy in relation with Yugoslav crisis in the middle of 1991. Its policy was largely determined by the refusal of force as a means to deal with disputes. Strong reluctance against the violence present in the German society had roots in the German past. German foreign policy started to advocate the concept of internationalization of the conflict by the recognition of the north secessionist republic in the EC.

Finally German government decided to act unilateral in December and recognized both republics regardless of arrangements of the Maastricht Treaty. German foreign policy was criticized by International Community during and after the recognition dispute. Especially the case of Croatia raised controversy: because of its nationalism, the presence of the Serbian minority, hostilities... I tried to answer the question if this criticism was competent and if the policy of the government was influenced by some special relations with Croatia. In the second part of the paper I was following the German domestic scene. There was a large consensus about the recognition of the independence of Croatia in the German parliament, rationalized on the right of self – determination. German Bundestag was forcing the government to act unilateral during late autumn. But there was a strong press of German media and public to recognize the republic as well. What was the decisive factor? And who was the ruling figure? There are two possibilities. Both Chancellor Kohl and Foreign Minister Genscher had good motives to carry this popular decision. Kohl could be inspired by his disadvantages in Maastricht and growing dissatisfaction with negative consequences of the unification, Genscher could be motivated by the vision of “Grand coalition” but also frustrated by hopelessness of the negotiation and disappointed by functioning of the multilateral organizations.

I do not believe German performance was correct: political calculations participated on the government 's decision. But I also do not believe German foreign policy was a sign of new German assertiveness. Yugoslav crisis was touching German vital interests. German engagement was on place and the reaction of German partners was exaggerated. German foreign policy took share in failure of Yugoslav conflict regulation as the others.

ÚVOD

Uznání chorvatské a slovinské nezávislosti 23. prosince 1991 bylo prvním výrazným samostatným zahraničněpolitickým krokem sjednoceného Německa. Angažmá německé zahraniční politiky na Balkáně v průběhu roku 1991 je následně ostře kritizováno zejména ze strany Srbska. Německo bylo obviněno z hlavního podílu na rozbití Jugoslávie a rozpoutání války v Bosně a Hercegovině.¹ Německé rozhodnutí předčasně uznat tyto dvě severobalkánské republiky bylo bezpochyby kontroverzním krokem. I když byly jeho dopady na jugoslávskou krizi ze strany Srbska více či méně zveličovány, Německo svojí balkánskou politikou při nejmenším obešlo své partnery v Evropském společenství. Evropské společenství se totiž ještě na konci roku 1991 rozhodlo neuznat nezávislost ani jediné svazové republiky dříve než 15. ledna 1992, kdy měla být zveřejněna zpráva speciální rozhodčí komise. Tzv. Badinterova komise měla za úkol do půli ledna posoudit, jak ta či ona země jugoslávské federace plní kritéria, které ES stanovilo jako podmínku pro případné uznání jejich nezávislosti. Na výsledky lednové zprávy však nebyl brán zřetel. V zájmu v Maastrichtu deklarované Společné zahraniční a bezpečnostní politiky (SZBP) následovaly členské země EU německý postup a chorvatskou a slovinskou žádost o uznání nezávislosti akceptovaly. A to i přesto, že zpráva konstatovala, že podmínky uznání splňují pouze Slovinsko a Makedonie, zatímco vůči Chorvatsku měla výhrady.²

Problematiku spojenou s mezinárodním uznáním Chorvatska je třeba vnímat v širším kontextu událostí na Balkáně a ve světě. Rostoucí tenze v Jugoslávii lze pozorovat od druhé poloviny 80. let a napětí vrcholí na počátku 90. let. V době, kdy se jugoslávská krize jeví v zájmu zachování jugoslávské jednoty jako těžce řešitelný problém, je mezinárodní společenství zaneprázdněno řadou jiných a „důležitějších“ úkolů. Jeho pozornost odváděly pády komunistických režimů ve východní Evropě, otázka německého sjednocení, rozpadající se Sovětský svaz a - zejména v případě USA - situace v Perském zálivu. Varovné signály přicházející z Jugoslávie stály na mezinárodní scéně docela v pozadí a zpočátku spíše ojedinělé hlasy, které byly jugoslávským představitelům adresovány, vyznívaly ve prospěch zachování jugoslávské jednoty. O tom, že měly v tuto chvíli na západních ministerstvech

¹ Německou zahraniční politiku v této souvislosti ostře kritizuje český lékař a publicista, člen KSČM, Rajko Doleček, který ve své knize *Žaluji!* označil německého ministra zahraničí Hanse-Dietricha Genschera za „nepřítele míru číslo 1- nebo zločince proti míru číslo 1“, viz. Doleček, Rajko: *Žaluji!: kritické poznámky k mýtům o Evropské unii, NATO a USA v souvislosti s událostmi v Jugoslávii*, Praha, Futura, 1998

² Žádost Makedonie byla nakonec na řecký nátlak zamítnuta. Řecko protestovalo vůči názvu, vlajce a státnímu znaku, které prý evokují starověkou Makedonii. Výraz „makedonský“ je dle Řecka výlučně spojen s řeckými dějinami a identitou.

zahraničí přednost a primární postavení ostatní, nejugoslávské záležitosti, svědčí i skutečnost, že neobvykle velký vliv na jugoslávskou politiku západních zemí měly zprávy velvyslanců v Bělehradě.³

Jak jsem zmiňovala hned v úvodu, německé uznání Chorvatska a Slovinska bylo prvním výrazným zahraničněpolitickým počinem sjednoceného Německa. Skutečnost, že se Německo poprvé od roku 1945 rozhodlo opustit konvoj západních států a nerespektovat dohodu, budila na mezinárodní scéně přinejmenším rozpaky. Šlo o ránu pod pás. V Maastrichtu vrcholila další etapa evropské integrace, zahrnující společnou zahraniční a bezpečnostní politiku. Neshoda v jugoslávské otázce příliš důvěry v sílu Evropské unie a její budoucí měnu nepřidávala. Západní spojenci byli zaskočeni a někteří začali hledat v německé politice jeho nové geostrategické zájmy. Nikdo v této chvíli nedokázal odhadnout, jaké budou ambice nového sjednoceného Německa a jednostranný německý postup jejich pochybnosti jenom přiživoval. Aspekt německého sjednocení tvoří významnou dimenzi v problematice formování německé politiky k jugoslávské krizi. Začali si Němci sjednocením a znovunabytím plné suverenity dělat ambice na svéráznější zahraniční politiku a došlo na jakousi „renacionalizaci“ německé zahraniční politiky? Nebo si Německo jako bezkonkurenčně hospodářsky a populačně nejsilnější člen Evropského společenství začalo nárokovat silnější mandát v rámci tohoto uskupení? Mezinárodní společenství v první fázi jugoslávské krize bezesporu selhalo. Na vývoji jeho postoje bych chtěla prokázat, že se pozdějším nařčením Německa z podílu na vypuknutí války v Bosně a Hercegovině do značné míry snažilo skrýt vlastní pochybení. Evropa a USA situaci v Jugoslávii špatně odhadly a zpočátku ji téměř vůbec nereflektovaly.

Chorvatsko a Slovinsko své snahy o nezávislost do určité míry koordinovaly, slovinský případ však nebudil takovou kontroverzi. Především se na území Slovinska nenacházela problematická etnická menšina jako tomu bylo v Chorvatsku. Rozdílná výchozí pozice těchto dvou států byla jedním z důvodů, proč jsem se rozhodla omezit svou tematiku jen na Chorvatsko a jeho snahy o nezávislost. Německá zahraniční politika sice vyvíjela stejný tlak na uznání obou států a v tomto smyslu podnikala tytéž zahraničněpolitické kroky, ale musela si být rozdílu v chorvatském a slovinském případě vědoma. Situace v chorvatské Krajině se vyostřovala už od konce roku 1990 a postoj chorvatské vlády k srbské menšině nebyl zdaleka příkladný. Proč tedy Německo ve své zahraniční politice neuplatňovalo spíše diferencovaný přístup a vůči chorvatským požadavkům nezaujalo přísnější pozici? Existovaly

³ Meier, Viktor: *Wie Jugoslawien verspielt wurde*, München, 1996, s.384

snad mezi Chorvatskem a Německem nějaké zvláštní, ať už historické, kulturní nebo hospodářské vazby? Pomocí analýzy německého diplomatického vyjednávání na evropské půdě v průběhu roku 1991 a pomocí analýzy situace na domácí scéně bych chtěla prokázat, jestli v německém prostředí skutečně byly nějaké specifické zájmy na prosazení nezávislosti Chorvatska a jestli se Chorvatsku dostalo zvláštního, dá se říci privilegovaného postavení v rámci SFRJ. V okamžiku, kdy Německo vyšlo chorvatským snahám o nezávislost vstříc, neodpustili si hlavně srbští kritici připomínky na nechvalně známou kapitolu chorvatských dějin za 2. světové války, ustašovský stát a jeho spolupráci s nacistickým Německem. Více než historické vazby mě ale budou zajímat kulturní s hospodářské vztahy obou států, religiózní spřízněnost a spolupráce, přítomnost poměrně početné skupiny gastarbeiterů v Německu. Do jaké míry - a jestli vůbec - se tyto skutečnosti podílely na formování německé zahraniční politiky? V této souvislosti bývá například často zdůrazňováno, že zahraniční politiku Německa značně ovlivnila prochorvatská kampaň německých médií. Byly to tedy hlavně zahraničněpolitické motivy, které táhly politiku německé vlády, nebo šlo o vnitropolitický kalkul a tento pro veřejnost populární krok měl například odvést pozornost od negativních důsledků sjednocení, zej. od stagnující ekonomiky? Závěrečná otázka tedy zní, proč byla německá zahraniční politika tolik nakloněná chorvatským záležitostem, že je dokonce ochotná riskovat roztržku se svými evropskými partnery.

Téma, které jsem pro svou bakalářskou práci zvolila, je dodnes velmi sporné. Důkazem a zároveň podnětem pro můj metodický postup pro mě bylo někdy naprosto odlišné zpracování v publikacích, ze kterých jsem čerpala a které jsem se snažila kriticky zhodnotit. Z těchto prací jsem čerpala přijatelná stanoviska, snažila jsem se být přístupná všem možnostem, posoudit jejich objektivitu, vyloučit sporné momenty a případně naznačit nová, dá se říci kompromisní východiska. Pro jejich rozpracování, kterého se do budoucna neztíkám, by již bylo zapotřebí věnovat pozornost primárním pramenům. Práce s primárními zdroji by pro mě byla určitě velmi přínosná, upustila jsem od ní kvůli rozsahu bakalářské práce, který bych v koncepci, jakou jsem si stanovila, musela zdatelně překročit. K mému účelu mi postačily sekundární prameny, v nichž jsem v zásadě sledovala dvojí tendence: u anglosaské literatury (např. Susan Woodward) byla patrná určitá předpojatost a mnohem větší kritika, u německé literatury, celkem pochopitelně, někdy kritičtější přístup scházel. Anglosaská literatura vnímá německé uznání nezávislosti Chorvatska v kontextu nové asertivní role Německa, kterou si po sjednocení nárokovalo a zdůrazňuje specifickou, historicky a kulturně založenou, vazbu mezi Německem a Chorvatskem. Předčasné uznání bylo adresováno evropským partnerům a mělo je upozornit na novou německou pozici.

Na selhání jugoslávské politiky na počátku 90. let měly podíl národní zájmy jednotlivých států Evropského společenství, které ve svém důsledku připomínaly tradiční meziválečné aliance na Balkáně. Favorizováním jedné nebo druhé strany konfliktu znemožňovaly státy ES nějaké transparentní řešení krize. Dopady německé politiky jsou hodnoceny různě, někteří autoři zdůrazňují kolektivní selhání ES a vyvrací nějaké zásadní německé provinění (např. Tom Gallagher).

Německé publikace odmítají teorie nového asertivního Německa, které se rozhodlo expandovat svůj vliv na východ. Za německým angažmá v Jugoslávii vidí především reakci na hrozbu stability a bezpečnosti, v zájmu německé politiky bylo zefektivnit mezinárodní organizace a jejich řízení. Připouští jedinou novou roli sjednoceného Německa, roli globálního mírotvorce, která pramenila z jeho přednostního závazku multilateralismu. Předčasné uznání vidí jednak jako důsledek slabosti multilateralismu, jednak v kontextu vnitropolitických událostí, především jako gesto pro domácí publikum. Publikace se neshodují na strůjci předčasného uznání: některé hlavní roli přisuzují kancléři Kohlovi (např. Wolfgang Krieger), některé ministru zahraničí Genscherovi (např. Heinz-Jürgen Axt). Za oficiální linii lze do značné míry pokládat monografie Michaela Libala, který vedl v době krize Odbor pro jihovýchodní Evropu při ministerstvu zahraničí. Libal ve své práci vyvrací možnosti německého pochybení někdy až s překvapivou logikou a nepřipouští, že by německá politika mohla být alespoň trochu řízena kalkulacemi. Přitom ale ve své předmluvě zdůrazňuje, že nebyl pověřen německými autoritami. Libal oceňuje především správnou analýzu situace (tj. rozpoznání a pojmenování viníka), kterou německá zahraniční politika předstihla své partnery a tato analýza byla hlavním důvodem, proč se Německo stavělo proti jejich přístupu. Pracovala jsem i s memoáry ministra zahraničí Genschera, který se přímé konfrontaci vyhýbá. Zdůrazňuje, že jeho zájmem bylo řešit krizi v rámci multilaterálních struktur a že obzvláště dbal na konzultace s Francií, konkrétně s francouzským ministrem zahraničí Dumasem. Co se týká předčasného uznání, Genscher tvrdí, že své kolegy opakovaně o německém záměru informoval.

Svou bakalářskou práci jsem rozdělila do pěti hlav. V první uvedu zvláštní „mezinárodní konstelaci“, kdy se proti dezintegračním a destabilizačním procesům postkomunistické Evropy, v nichž se ztrácí závažnost jugoslávského případu, stavěly dvě opačné tendence: prohlubující se evropská integrace a sjednocení Německa. Rozpad Jugoslávie představím kapitole 1.1. jako čistě evropský problém, zároveň nastíním i jeho kořeny. V kapitole 1.2. představím integrující se západní Evropu, jejímž hlavním stimulem byl francouzsko – německý tandem, jako klíčový subjekt, který na hrozící rozpad Jugoslávie

reaguje a zhodnotím předpoklady, které pro zvládnutí tohoto „evropského problému“ měla. Teprve v poslední kapitole (1.3.) první hlavy představím hlavního aktéra, sjednocené Německo a jeho zahraniční politiku, kterou obklopuje kombinace jeho evropských závazků, specifických zájmů i všudypřítomných obav. Tato kombinace bude určovat jeho budoucí reakci na jugoslávskou krizi. V druhé hlavě se budu věnovat evropskému řešení krize v průběhu celého roku 1991, nyní již také s užším záběrem na Chorvatsko. Evropské multilaterální vyjednávání jsem včlenila, abych zdůraznila, že německá zahraniční politika plně participovala na evropské politice, i když čelila obrovským tlakům veřejnosti, médií i politických stran. Kdyby byla německá politika primárně řízena unilateralismem, omezila bych problematiku jen na vlastní, německé záležitosti, já však budu sledovat opačnou tendenci: německá politika byla primárně řízena multilateralismem, jeho krach a další okolnosti ji donutily sáhnout k unilaterálnímu kroku. Tato část práce má posloužit jednak k demonstraci celkového selhání evropské diplomacie, které Německo nezbavuje odpovědnosti jen kvůli tomu, že jeho kurz nebyl dlouho vyslyšen, jednak má později posloužit ke komparaci: Německo v rámci ES zastávalo vůči krizi specifickou národní pozici, stejně tak ale i francouzská nebo britská politika. Kapitola věnovaná chorvatské nezávislosti (2.2) má především posloužit jako exkurz do chorvatských snah o samostatnost, později by měla ale i připomenout, že chorvatskou stranu nelze vnímat čistě jen jako „oběť“, tak jak byla v Německu zešíroka interpretována. Navíc, pro srbsko-chorvatskou rivalitu a její útočnou nacionalistickou kampaň bude Německo přímým terčem. Třetí hlava už má za cíl přiblížit onu specifickou národní pozici Německa, kterou v rámci Evropského společenství zastávalo. Předmětem budou dlouhodobé zájmy německé zahraniční politiky, které se dotýkaly balkánského prostoru. Tato národní pozice se promítla do specifické německé analýzy situace a koncepce řešení (kapitola 3.1.). V druhé kapitole bych chtěla přiblížit, jak Německo na evropské půdě svůj přístup prezentovalo a prosazovalo, až do samotného závěru roku 1991, tj. německého uznání republik. Kapitola 3.2. se tedy bude týkat i možných krátkodobých zájmů, právě jejich výsledkem byl německý Alleingang. Ve čtvrté hlavě definitivně opustím evropskou půdu a budu se zaměřovat pouze na domácí prostředí, jakožto hlavního a jednoznačného „oponenta“ evropské jugoslávské politiky v Německu, zacílím se na tři aktéry: německou veřejnost, média a politické strany. Tady bych chtěla poprvé poukázat na výrazně prochorvatský profil německé pozice. V poslední hlavě bych chtěla potvrdit nebo vyvrátit kritiku, která se týkala obvinění z fatálních důsledků německé politiky pro Balkán.

1. MEZINÁRODNÍ KONSTELACE NA POČÁTKU 90. LET

1.1. ROZPAD JUGOSLÁVIE A ZTRÁTA JEJÍHO GEOPOLITICKÉHO VÝZNAMU

25. června 1991 vyhlásil chorvatský Sabor úplnou nezávislost a suverenitu na jugoslávské federaci. S odchodem Chorvatska a Slovinska ze SFRJ byl rozpad státu fakticky zpečetěn. SFRJ se nacházela v krizi od druhé poloviny 80. let. Po smrti Tita v roce 1980 ztratila Jugoslávie významného integračního činitele⁴, navíc je s počátkem 80. let spojen nástup akutní hospodářské krize, kterou provázal růst zahraničního zadlužení⁵, obrovský nárůst inflace a nezaměstnanosti a propad životní úrovně jugoslávského obyvatelstva. Jugoslávie se obracela s žádostí o pomoc na Západ, zadluženost státu však jenom rostla. Neúnosná hospodářská situace státu přispěla k napětí ve společnosti a živila nacionalistické nálady v zemi. Dvě severní bohaté republiky měly už dlouho oprávněný pocit křivdy, že musí na zbytek Jugoslávie doplácet a žádaly revizi rozpočtové politiky. Chorvatsko se o své zisky z turistického ruchu na jaderském pobřeží nechťelo dělit a nacionalisté se zde pod heslem „ochrany národních zájmů“ začali aktivněji prosazovat od počátku 70. let a to i zčásti ve vedení Svazu komunistů Chorvatska. Vystoupení chorvatských nacionalistických sil se záhy změnilo v masivní hnutí.

Paradoxně je určitý podíl viny na rozpadu Jugoslávie nutno přičíst na vrub samotného Tita, symbol jugoslávského úspěchu a soudržnosti předchozích let. Poté, co odstranil nacionalistické a pokrokové síly v chorvatském, slovinském a srbském komunistickém vedení, prosadil jugoslávský vůdce v roce 1974 novou ústavu. Ta posílila kompetence jednotlivých republik a zvýšila stupeň autonomie provincií Kosovo a Vojvodina, včetně přímého zastoupení na federální úrovni. Jedním ze zamýšlených účinků nové konstituční podoby jugoslávské federace mělo být zajištění její stability po smrti Tita, ústava však měla efekt spíše opačný a přispěla k rozkolísání jugoslávské státnosti.

Po smrti Tita se rozdílily mezi sociálně-ekonomickým rozvojem jednotlivých republik a regionů prohloubily, o moc v zemi soupeřily centrální orgány s institucemi jednotlivých

⁴ Vykoukal, Jiří-Litera, Bohuslav-Tejchman, Miroslav: Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989. Praha: Libri, 2000

⁵ Zahraniční dluh dosáhl počátkem 80. let 20 miliard dolarů. Srov. Šesták, Miroslav-Tejchman, Miroslav-Havlíková, Lubomíra-Hladký, Ladislav-Pelikán, Jan: Dějiny jihoslovanských zemí, Praha: NLN, 1998, s. 557

republik a přiostrilo se i napětí v Kosovu. Místní Srbové našli zastání v osobě ambiciózního Slobodana Miloševiče a jeho příklonu k vypjatému nacionalismu. Miloševič se v roce 1986 dostal do čela Svazu komunistů v Srbsku a obratnou nacionalistickou rétorikou na sebe strhl pozornost. Na konci 80. let v Kosovu přibývalo srážek mezi srbskými nacionalisty a etnickými Albánci, po vlně demonstrací byl autonomní status provincie omezen.

Nespokojenost však negradovala jenom v Kosovu. Na jugoslávské scéně se znovu objevila stará nevraživost mezi Srby a Chorvaty, srbská dominance ve federálních strukturách provokovala i slovinské představitele, sílilo protikomunistické hnutí. Chorvatské nacionalistické koncepce byly mocně podporovány chorvatskými exilovými organizacemi ze zahraničí, v nichž byli zastoupeni i extremisté hlásící se k ustašovskému režimu Ante Paveliče jakožto k vrcholné epoše chorvatských dějin. Ustašismus nespojovali s fašismem, ale s ideou chorvatské státnosti.⁶ Několikrát se neúspěšně pokoušeli vytvořit ilegální síť ve vlasti a nebyli jim cizí teroristické praktiky. Pod tlakem srbského nacionalismu se v průběhu roku 1989 pozice chorvatských reformátorů radikalizovala, čemuž napomáhala i vedle zmiňovaných exilových kruhů podpora chorvatské církve a chorvatských masmédií. Miloševič měl v Chorvatsku silnou zbraň v podobě zdejší početné srbské komunity a zahájil cílenou kampaň, ve které poukazoval na diskriminaci chorvatských Srbů. Jeho propaganda připomínala chorvatské hříchy z dob druhé světové války. Aktuálním tématem srbských novin se stalo vyvražďování Srbů ustašovským režimem, přičemž hrůzy byly záměrně zkreslovány.

Latentní spory v Jugoslávii, které ve druhé polovině 80. let přerostly v otevřené napětí a krizi, urychlil vývoj mezinárodní situace. Byl to především Gorbačov a jeho liberální reformy, kdo narušil jugoslávskou pozici Západem hýčkaného státu. Až do konce 70. let byla Jugoslávie na Západě považována za úspěch. Tito, který se dokázal postavit Stalinovi, byl na Západě vnímán jako hrdina, který našel třetí cestu mezi sovětským stylem komunismu a západně orientovanou ekonomikou. Jeho „samosprávný socialismus“ se zde těšil sympatiím levicových kruhů a vzhlíželi k němu i komunističtí reformátoři na Východě. S Gorbačovem však toto výjimečné postavení Jugoslávie padlo. Jednak jugoslávští vůdci ztratili ideologické opodstatnění své moci - občané už dále neměli potřebu vzhlížet k jejich renomé antistalinistických reformátorů, jednak reformy v SSSR zmírnily mezinárodní napětí. A tak počátek likvidace bipolárního rozdělení světa představuje pro Jugoslávii i pokles jejího geostrategického významu a ztrátu západní potřeby nadbíhat této východní zemi mezi dvěma bloky. Jugoslávská nezávislost, integrita a vnitřní stabilita přestala být prioritou, do které byl

⁶ Rosůlek, Přemysl: Chorvatsko na cestě k postnacionalismu. In: Mezinárodní politika, 26/11 (2005)

Západ ochoten investovat tolik hospodářské pomoci. Naopak vyspělé průmyslové země začaly vymáhat své miliardové pohledávky. Odliv hospodářské pomoci krizi v Jugoslávii jenom uspíšil. Hospodářské reformy Ante Markoviče, které předseda federální vlády inicioval v průběhu roku 1989, už na rozbourěný vnitropolitický vývoj nestačily. Poslední jednotící pouto mezi republikami zaniklo s rozpadem Svazu komunistů Jugoslávie v lednu 1990.⁷ Za definitivní tečku a faktický konec jugoslávského státu je někdy pokládáno převzetí jugoslávského předsednictví Srby v říjnu 1991.

Začátek jugoslávské krize spadá do období, které z hlediska případného očekávání mezinárodní reakce a celkové interpretace konfliktu nebylo pro zúčastněné strany příliš výhodné. Přelom 80. a 90. let naprosto překopal dosavadní světový pořádek. Pád komunismu ve východní Evropě byl naprosto čerstvou zkušeností, kterou se západní demokracie teprve učily zpracovat a nebylo snadné uvěřit, že studené válce teď po padesáti letech definitivně odzvonilo. Navíc proces dekomunizace a demokratizace nebyl ani zdaleka u konce a nejvíce mezinárodní pozornost pochopitelně rozptylovala situace v samotném Sovětském svazu. K tomu se v srpnu 1990 přidala irácká invaze do Kuvajtu. Nový světový pořádek redukovaných bezpečnostních hrozeb a rozšiřujících se ekonomických příležitostí byl pocíťován jako potvrzení západní politiky a jejích hodnot. Euforie, která ho provázela, odsunula „méně“ významné krizové situace vnímané jako přechodné fenomény na vedlejší kolej.⁸

S pádem sovětské hrozby, která definovala národní bezpečnostní politiky západních mocností v předcházejících letech, musela nutně přijít i jejich redefinice. Ta se výrazně dotkla i balkánského prostoru, především pak Jugoslávie. Jak už bylo zmíněno, s rozpadem bipolárního světa se mezinárodní pozice země mění:

1. Před rokem 1989 byla Jugoslávie centrálním bodem balkánské politiky Washingtonu a ten byl ochoten pro její geopolitický význam přivřít oči i nad porušováním lidských práv. Upadající strategický zájem o Jugoslávii teď provázel i kritičtější přístup americké vlády k vnitropolitickým záležitostem, obzvlášť co se týká humanitární oblasti.⁹
2. Pro USA už Jugoslávie nepředstavovala vitální národní zájmy, americkou pozornost více odváděla například situace v Zálivu, která životní zájmy USA skutečně ohrožovala.

⁷ Na XIV. sjezdu SKJ 20.ledna 1990 v Bělehradě se nedohodli na konfederalizaci komunistické strany slovinští zástupci se srbskými a o tři dny později sjezd opustili. Z federální organizace pak odešel i Svaz komunistů Chorvatska.

⁸ Woodward, Susan: *Balkan Tragedy. Chaos and Dissolution after the Cold War*, Washington D. C., 1995

⁹ Explicitní zájem USA uplatňovat tlak na lidská práva symbolizuje i jmenování Warrena Zimmermanna velvyslancem v Bělehradě. Ten věnoval zvláštní pozornost porušování albánských lidských práv a byl tak otevřený vůči srbské agresi, že ho Milošević během prvních devíti měsíců po jmenování odmítl přijmout.

Zahraniční politika USA umístila Jugoslávii do kategorie východní Evropy. A jugoslávské záležitosti víceméně přenechala Evropanům.¹⁰

Evropa však v tuto chvíli nemohla nabídnout navzdory výsadám a závazkům Helsinského Závěrečného aktu a Pařížské charty žádné účinné standardy a mechanismy pro regulaci konfliktů v Evropě. Evropské společenství vlastní bezpečnostní a obranné struktury k dispozici nemělo. Před rokem 1989 neúčast Jugoslávie v obou vojenských blocích do jisté míry suplovalo americké poručnictví. Jugoslávie a jugoslávská armáda tak byla nyní vržena do bezpečnostního vakua: ztrátu amerického zájmu o Jugoslávii neprovázela nová bezpečnostní struktura, která by definovala její závazky. Pro akce NATO byla nezpůsobitelná kvůli definici *out of area*. V Evropě nebyly žádné evropské bezpečnostní struktury, které by její status vyřešily. Zatímco válka v Perském zálivu přispěla do debaty o nutnosti koordinovanějšího evropského přístupu k bezpečnostním hrozbám současnosti, jugoslávská krize ještě více urgovala potřebu institucionálního zaštitění. Jugoslávská krize zaostřila pozornost na Západoevropskou unii (WEU) a oživila zájem o její případnou roli v budoucí podobě evropské obrany. Vzhledem k pocíťované geografické blízkosti regionu si ES muselo být dobře vědomo, že by další jeho případný debakl mohl mít nyní fatálnější důsledky.¹¹ V sázce byla stabilita Evropy. Jugoslávie se tak stala experimentem, na kterém si ES testuje, jestli se dokáže vypořádat se svou novou, zodpovědnější rolí a zkouší si, jak by mohl vypadat její budoucí krizový management.

1.2. HODINA EVROPY:¹² ÚSTUP USA Z EVROPSKÉ POLITIKY

Přenecháním jugoslávských záležitostí Evropě vyslaly Spojené státy Evropskému společenství další signál, že je vnímáno jako soudržná síla a partner v mezinárodních vztazích a že by Evropané měli převzít větší břemeno zodpovědnosti za svůj kontinent. Vzhledem k tomu, že se Evropa nacházela v nové fázi evropské architektury a stála před základní existenční otázkou, jak vyplnit prázdny prostor poté, co starý pořádek zmizel, nešlo

¹⁰Michael Libal uvádí, že přítomnost USA na Balkáně v roce 1991 by byla žádoucí už z důvodu vlastních demokratických principů a rovněž kvůli nezatíženosti postoje USA reminiscencemi, tak jako tomu bylo u evropských mocností. Viz: Libal, Michael: Krieg in Mitteleuropa. Genscher, Jugoslawien und die serbische Herausforderung 1991/1992, in: Lucas, Hans-Dieter (Hrsg.): Genscher, Deutschland und Europa, Baden-Baden, 2002

¹¹ V Zálivu Evropské společenství dostatečnou soudržnost neprokázalo. Domácí politiky hrály důležitou roli v určování reakcí, výsledkem bylo dvanáct různých příspěvků do mezinárodních koaličních snah.

¹² „Toto je hodina Evropy a ne hodina USA,“ prohlásil lucemburský ministr zahraničí Jacques Poos 29.6.1991 v reakci na vypuknutí války ve Slovinsku. Cit. podle: Meier, Viktor: Wie Jugoslawien verspielt wurde, München, 1996, s. 394

o jednoduchý úkol.¹³ V hektickém vývoji roku 1990 si nikdo nebyl jistý, jestli se dění na starém kontinentě nezvrtně v něco obdobného roku 1914 a jestli se Evropa bude umět se všemi případy evropské nestability vypořádat: dění na kontinentě se pohybovalo v tolika směrech, na relativně malém prostoru se křížilo množství historických zkušeností a různých dimenzí národní politiky a do toho všeho se znovu zjevil nebezpečný přízrak nacionalismu.¹⁴

Bylo zcela zjevné, že zavedené mechanismy evropské integrace na všechny nové úkoly nemohou stačit a že teď Evropské společenství více než kdy jindy potřebuje prokázat soudržnost v zahraničních a bezpečnostních otázkách. Systém Evropské politické spolupráce (EPS), v jehož rámci se zahraniční politika Dvanáctky dosud pohybovala a který se stane pro počátek jugoslávské krize 1990-1992 jedinou operační bází ES, se vyvíjel samospádem a víceméně šlo jen o zvyk a zárodečný reflex pracovat společně, potřebu koordinovat akci, která hájila společné evropské zájmy. Pro nepřítomnost nástrojů byl protokol EPS tristní a její deklarativní a rétorický charakter nelze chápat za společnou zahraniční politiku.¹⁵

Formulování nových principů společné zahraniční politiky však muselo narazit na řadu problémů. Zřejmě nejtěžší, jak se ukáže i v průběhu jugoslávské krize, bylo překonat rozdílné národní perspektivy a zahraničněpolitické koncepce členských států, dané už jen jejich po staletí odlišnou historickou zkušeností. Státy se lišily svým geografickým úhlem pohledu, ekonomickými preferencemi, ale i některými přijatými strategiemi – např. v otázce vztahu k USA, který byl některými členy více akcentován.

Přesto se zdálo, že jsou společná vůle a motivy pro přezkoumání a oživení EPC dost velké na to, aby státy překlenuly tyto rozdílnosti. Společným jmenovatelem byl závazek ideálu evropské jednoty, otázka prestiže a přání evropského vlivu ve světě. Společnou byla pochopitelně i potřeba zajistit si bezpečnostní prostředí v Evropě pro další ekonomický a politický růst Evropského společenství. Dezintegrace na Východě mařila vyhlídky na expanzi na zdejší trhy, které po pádu železné opony představovaly přitažlivou ekonomickou příležitost. Navíc nejistota obklopující strukturu a systém nové Evropy poškozovala důvěryhodnost Dvanáctky v mezinárodním prostředí. Svět právě nyní, po americkém ústupu, vnímal Evropské společenství jako výchozí bod pro stabilizaci kontinentu.

¹³ O prázdném prostoru, zanechaném po pádu berlínské zdi ve střední a východní Evropě a který je nutné vyplnit, hovoří na konci roku 1989 Mitterrand. V této souvislosti navrhuje na pražské konferenci KBSE poněkud vágní ideu konfederace evropských států, jejímž srdcem a stabilním centrem by bylo ES. Srov. Vernet, Daniel: The dilemma of French foreign policy. In: *International Affairs*, 68, 4 (1992), 655-664

¹⁴ Hassner, Pierre: Europe beyond partition and unity: disintegration or reconstitution? In: *International Affairs*, 66/ 3 (1990)

¹⁵ Salmon, Trevor C.: Testing times for European political cooperation: the Gulf and Yugoslavia, 1990-1992. In: *International Affairs*, 68/ 2 (1992)

Už v dubnu 1990 deklaroval Kohl a Mitterrand svůj projekt na vytvoření evropské politické unie. Válka v Perském zálivu, destabilizace v SSSR a jugoslávské události jejich záměr ještě více podněcovaly a potřebu společné zahraniční a bezpečnostní spolupráce zviditelnily, jak jen to bylo možné. Hlavním pohonem v novém integračním úsilí Evropského společenství, které vyvrcholilo v prosinci 1991 v Maastrichtu, ale bylo sjednocení Německa a otázka, jak s ním vybudovat novou stabilní Evropu.

1.3. SJEDNOCENÉ NĚMECKO: MEZINÁRODNÍ A VNITROPOLITICKÝ KONTEXT

Německé sjednocení narušilo rovnováhu, na které Evropské společenství spočívalo a znervóznilo jeho jednotlivé členy.¹⁶ Dilema francouzské politiky, jak znovu nalézt rovnováhu se sjednoceným Německem v Evropě, se stalo hnací silou nového integračního procesu. Pro Francii, v jejíž historii byla konfrontace s Německem osudová, symbolizovalo během studené války poručnictví nad Německem centrální oporu její „světové pozice“. Francouzské vlády vždy bránily své síly nad Berlínem vášnivěji než VB nebo USA. Sjednocením získalo Německo zpět svou celkovou suverenitu, což mělo na Francouze obrovský psychologický efekt.¹⁷ Bez ohledu na obavy z nové ekonomické síly Německa, které se náhle ocitlo v pozici prvního mezi rovnými v Evropském společenství, totiž francouzská zahraniční politika ztratila důležité opodstatnění.¹⁸

Ve Francii zavládlo znepokojení, že sjednocení může přesměrovat německou politiku na východ a pryč od plánů na měnovou a politickou unii. Pro Francii se stala cesta k Maastrichtu východiskem z vlastního balancování po konci studené války, cestou nové seberealizace a silnějšího hlasu na mezinárodní scéně. V evropské integraci hledala způsob, jak ukotvit německý potenciál, jak oslabit německý měnový vliv a jak odradit Němce od jednostranných zahraničněpolitických kroků. Kohl musel Francouze ujistit, že německé sjednocení a další prohlubování ES půjdou ruku v ruce, německý kancléř opakoval mocný slogan, že vidí „evropské Německo a ne německou Evropu“.¹⁹ Němci dávali svým partnerům

¹⁶ Před sjednocením Německa měly čtyři státy v ES přibližně stejnou demografickou (když ne ekonomickou) váhu: Francie, Itálie, SRN a VB. Sjednocením Německa počet jeho obyvatel stoupl na 80 miliónů a ostatní členy výrazně převyšoval.

¹⁷ Přístup Francie ke sjednocení Německa byl zpočátku velmi zdráhavý. Mitterrand se postavil proti rychlému sjednocení, principiálně ale proti němu nic neměl. Věděl, že je tak jako tak nevyhnutelné a že je s ohledem na Závěrečný akt z Helsinek oprávněné.

¹⁸ Vernet, Daniel: The dilemma of French foreign policy. In: International Affairs, 68/4 (1992)

¹⁹ Tiersky, Donald: France in the new Europe. In: Foreign Affairs, (1992)

jasné signály, že sjednocení Německa a sjednocení Evropy chápou jako dvě stránky jedné mince a že žádná německá „Sonderweg“ se konat nebude.

Na rozdíl od některých partnerů Německo deklarovalo, že je připravené přenechat v řadě oblastí svou národní autoritu evropským institucím. Svůj nově nalezený suverénní status bylo ochotné vzdát ve prospěch čistě nadnárodní EU. Důkazem míry německého odhodlání k „evropskému Německu“ byla zejména ochota obětovat německou marku a Bundesbanku, symboly politické a ekonomické stability poválečného demokratického Německa. Tedy za předpokladu, že měnová unie bude spojená s politickou unií. Vágní sliby německých partnerů o politické kooperaci ale nebyly dostatečnou protihodnotou za tyto německé „trumfy“. Kohlova evropská politika se setkala na konci roku 1991 se silnou opozicí v médiích, kritici předpovídali finanční nestabilitu, kterou přinese monetární unie. V té době vrcholil konflikt kolem jugoslávské politiky. Německé vládě se nabízela příležitost, jak odčinit svoji kapitulaci v monetární oblasti a demonstrovat, že dokáže vnutit svoji vůli evropským partnerům. Jugoslávský spor se stal součástí vnitřní politiky západní integrace, objektem maastrichtského handlování.²⁰

Znepokojení a stará trápení kolem sjednoceného Německa však nesužovaly jenom Francii a pro německé lídry nebylo snadné je uklidnit.²¹ Poukazovalo se na německou historii, přičemž obavy mezinárodní veřejnosti povzbuzovaly neonacistické násilnosti na východě země. Nikdo sice nevěřil, že čtyřicetiletá tradice SRN se svými stabilními zárukami a moderní politickou kulturou by se měla najednou rozpadnout na úkor novodobého německého totalitarismu a vojenského expansionismu, ale strach z růstu politické moci Německa přeci jen nebyl tak nelegitimní. Evropu děsila vidina, že dojde k vytvoření německé sféry vlivu v rámci nového evropského uspořádání a k vytvoření nové verze německé mocenské politiky. V reminiscenci na starou mocenskou dominanci Německa ve východní Evropě hovořila rétorika evropských vůdců o východu jako o německé sféře vlivu. Očekávat však od Německa, že se nebude výrazněji angažovat na východě, by bylo pošetilé. Zánik bipolárního světa nejen ukončil odříznutí Německa od východních zájmů, ale zároveň Německo vystavil ze všech členů Evropského společenství nejvíce destabilizačním procesům za svou východní hranicí.

Národní sjednocení vystrašilo ale i Němce samotné. Sjednocení znovu obnažilo vědomí hříchů, kterých se v minulosti dopustili. Německá vláda musela rozptýlit obavy svých

²⁰ Krieger, Wolfgang: Toward a Gaullist Germany? Some Lessons from the Yugoslav Crisis. In: World Policy Journal, 11/ 1 (1994)

²¹ Například v roce 1990 ve Velké Británii rezignoval vládní ministr Nicholas Ridley, poté co veřejně prohlásil, že Německo plánuje „převzít Evropu“.

občanů, že sjednocení nese riziko, že se v Německu probudí starý agresivní zlořád a uklizené mocenské ambice.²² Německo se drželo zpátky v definicích německé národní identity, německého místa ve světě a v definicích orientačních bodů pro tvorbu zahraniční politiky. Jeho zábrany formulovat „německé národní zájmy“ měly svoji podstatu v německé minulosti a v resentimentech, které mohla oživovat. Německá oddanost demokratickým hodnotám a principu sebeurčení napříč Evropou měla jak Němce samotné tak celé mezinárodní společenství ubezpečit, že nové Německo je mírumilovné a přátelské. Přijetí evropského kurzu a atlantických hodnot mělo vyloučit všechna pokušení následovat cestu xenofobního a povýšeného nacionalismu. Pro německou společnost byl typický až rigorózní pacifismus a výrazný odpor proti užití násilí a porušování lidských práv.

V atmosféře obav a nedůvěry se začíná v Německu formovat debata o budoucí zahraniční politice a jejích specifických zájmech. Sjednocením Německa se země vrátila ke své historické roli ve střední Evropě²³ – Německo z let 1949-1990 bylo přeci jen v německé historii ze zahraničněpolitického hlediska anomálií.²⁴ V prostředí všeobecného znepokojení ze znovuzrození německé asertivity a „renacionalizace“ německé zahraniční politiky vnímala Evropa německé kroky na východě s přecitlivělou pozorností, někdy hraničící až s paranoiou. Reálné a legitimní německé zájmy na stabilizaci východního regionu byly často přehlíženy a nepomáhalo ani bezpočet důkazů o německé oddanosti multilateralismu.²⁵

Z krátkodobého hlediska bylo Německo sjednocením oslabeno. Náklady na integraci východoněmeckých spolkových zemí byly obrovské a jeho skličující důsledky pro německou ekonomiku se projeví už v prvních dvou letech.²⁶ Nejvyšší daňový nárůst v německé historii a více než čtyřprocentní inflace přispěly k tenzím ve společnosti, pocity hořkosti vystřídaly euforii prvních měsíců po sjednocení.²⁷ Restrukturalizace přinesla obrovskou nezaměstnanost a situaci neulehčoval ani obrovský příliv imigrace. Jednak do Německa proudilo od roku 1989

²² V Německu projeví obavy levicoví intelektuálové, například spisovatel Günter Grass.

²³ Ze znovuzrození německé Mitteleuropy měl obavy Mitterrand, který byl přesvědčen, že rozpad Jugoslávie byl krokem v tomto směru.

²⁴ Livingston, R. G.: *United Germany: Bigger a Better*. In: *Foreign Policy*, 87 (1992)

²⁵ Německá zahraniční politika se vedle atlantických struktur a OSN silně angažovala i v KBSE.

²⁶ Východoněmecká ekonomika se ukázala mnohem slabší než se původně očekávalo. Ekonomická transformace začala hned po měnové unii a od půli roku 1990 si vyžádala 150-170 biliónů DM za rok, což bylo více, než dodaly USA během tří let Marshallova plánu. Srov. Livingston, R. G.: *United Germany: Bigger a Better*. In: *Foreign Policy*, 87 (1992), s. 161

²⁷ V západní části Německa v průběhu roku 1991 slábla podpora vlády a její politiky. Ačkoliv Kohl prohlásil, že nebudou žádné dodatečné daně na financování sjednocení a západoněmečtí občané nebudou muset doplácet, následně oznámil 7,5% přitížení na daň z příjmu, tzv. příspěvek solidarity, který trval od června 1991 do července 1992. V roce 1992 německý tisk vystihl upadající národní radost ze sjednocení výrokem „Národní euforie byla falešná, bolest hlavy je skutečná“. Více viz. Livingston, R. G.: *United Germany: Bigger a Better*. In: *Foreign Policy*, 87 (1992), s. 161

kolem miliónu etnických Němců ze SSSR, z Rumunska nebo Polska, jednak se sem valila neněmecká imigrace, která v prvních letech po sjednocení dosahovala hranice až 400 tisíc imigrantů za rok.²⁸ Destabilizace na Východě tak pro Německo s jeho liberálními imigračními zákony představovala obrovské ekonomické břemeno. Hospodářství zatížil i německý příspěvek na pomoc zemím východní Evropy, platby SSSR na relokaci jeho jednotek z centrální Evropy a německý příspěvek ve válce v Zálivu. Takto kriticky oslabený německý politický systém byl náchylný k populárním krokům, odrážejícím přání veřejného mínění, zvláště když si německé politické strany dělaly starosti s nadcházející sérií voleb v roce 1994.

Německo se tedy nacházelo v těžké mezinárodní i vnitropolitické situaci a v souvislosti s touto postunifikační problematikou je třeba vnímat postoj německé zahraniční politiky k jugoslávským událostem. V Evropě nikdo nepochyboval, že má Německo potřebu reagovat na tuto krizi více než kdo jiný. Zrovna tak v Německu nikdo nepochyboval, že budou jeho kroky pečlivě sledovány pod drobnohledem Evropského společenství. A nepochybně budou náchylné dezinterpretacím. V průběhu celé krize visela ve vzduchu otázka, jestli Německo po unifikaci nevyužívá svoji rostoucí sílu k etablování sféry vlivu ve východní Evropě. Odezva, kterou balkánská politika Německa v mezinárodním společenství vyvolala, reflektovala chaotickou atmosféru v letech 1990-1992, kdy si nikdo nebyl ničím jistý. Netransparentnost jugoslávské krize ke zmatku v západní diplomacii jenom přispívala. Pro německou politiku ve prospěch mezinárodního uznání dvou severobalkánských republik se stane od druhé poloviny roku 1991 důležitým argumentem fakt, že Němci dosáhli sjednocení na bázi sebeurčení jakožto aktu svobodné vůle lidu a že by teď stejné právo neměli upírat. Faktor sjednocení mohl ale působit pro tutéž politiku jako protiargument: Německo, které právě dosáhlo sjednocení, by se nemělo podílet na rozbití jiného státu. A ještě jinak: sjednocení většiny Němců v jeden stát mohlo být výzvou pro Srby, požadující přestavbu Jugoslávie, která by je umístila do jednoho teritoriálního celku.

²⁸Německo postrádalo koherentní imigrační politiku. Azylová debata byla příznačná pro domácí německou krizi po sjednocení. V roce 1992 dosáhl počet azylantů 438 tisíc, což bylo více než polovina všech takových žádostí v ES. Se snahou regulovat azylovou politiku na evropské úrovni ale SRN u svých partnerů neuspělo-Německo navrhovalo proporční systém. Srov. Krieger, Wolfgang: Toward a Gaullist Germany? Some Lessons from the Yugoslav Crisis. In: World Policy Journal, 11/ 1 (1994), s. 28

2. POSTOJ EVROPSKÉHO SPOLEČENSTVÍ K CHORVATSKÝM SNAHÁM O NEZÁVISLOST

2.1. PRVNÍ REAKCE NA JUGOSLÁVSKOU KRIZI A VÝCHOZÍ POZICE EVROPSKÝCH STÁTŮ

Do poloviny roku 1991, tedy do vyhlášení nezávislosti Chorvatska a Slovinska a následného vypuknutí násilností, je odpověď na jugoslávskou krizi charakteristická těmito rysy: odsouvání jugoslávských záležitostí na vedlejší kolej ve prospěch řešení „akutnějších“ problémů nového světového pořádku, relativní nezáměr ze strany USA, které na situaci nahlížely jako na evropský problém, a poměrně jasný konsensus kolem nutnosti zachování jugoslávské jednoty.²⁹ První fáze krize je příznačná řadou pochybení a dezinterpretací, chybějící vůlí šťourat se v nacionalistickém hašteření, které přeci jen nepředstavuje bezprostřední ohrožení zájmů.

Přístup Evropského společenství byl determinován dvěma dalšími zahraničněpolitickými problémy, a sice válkou v Perském zálivu a destabilizací v SSSR. Obě události jednak odváděly pozornost světového společenství od Jugoslávie, jednak měly i přímý dopad na povahu mezinárodní reakce. Po válce v Zálivu, kde koordinace členských států ES spíše selhala, byla Jugoslávie vnímána jako druhá šance pro Evropu ke společnému řízení konfliktů.³⁰ Tuto šanci akcentovalo deklarované odhodlání států ES vyvíjet společnou zahraniční a bezpečnostní politiku. Později bylo ES kritizováno, že využilo jugoslávské krize k uspokojení své ješitnosti.³¹

Destabilizace v SSSR byla pochopitelně považována za klíčový problém pro bezpečnost a stabilitu evropského kontinentu - zvláště vezmeme-li v potaz jeho jaderný arzenál. Do puče v Sovětském svazu v srpnu 1991 bylo na události v Jugoslávii nahlíženo skrz

²⁹ Rakousko bylo jediným státem před červnem 1991, který vybočoval a vnímal jednotu Jugoslávie jako nereálnou. Zasadzovalo se o nezávislost Chorvatska a Slovinska. Ministr zahraničí Alois Mock na jaře 1991 objížděl evropská hlavní města s urgentními výstrahami, že situace v Jugoslávii se nebezpečně vyostřuje. Rakouský postoj byl vnímán jako přecitlivělá reakce a kalkul. Pro Rakousko by byla bezpochyby bezpečnější hranice s nezávislým Slovinskem. Též byly akcentovány specifické rakouské vazby ke Slovinsku.

³⁰ Giersch, Carsten-Eisermann, Daniel: Die westliche Politik und der Kroatien-Krieg 1991-1992. In: Südosteuropa, 43/ 3-4 (1994)

³¹ Gallagher, Tom: The Balkans after the Cold War, London, 2003

sovětské prisma.³² Podporou separatistických tendencí v Jugoslávii nechtělo světové společenství předhodit precedens obdobným silám v SSSR, který se od počátku roku 1991 stále více trápil se situací v Pobaltí. Vedle těchto paralel mezi jedinými dvěma komunistickými federacemi děsila evropské mocnosti představa případné aliance Jugoslávské lidové armády (JLA) se sovětskými ozbrojenými složkami, tedy hrozba, že ozbrojená konfrontace v Jugoslávii sebou nese riziko participace sovětské armády. Se srpnovým pučem padla rovněž překážka ruského veta v OSN a KBSE, které s ohledem na vlastní vývoj bránilo všem opatřením jen trochu zavánějící dezintegrací.³³ Větší míra zapojení KBSE je pro první fázi konfliktu charakteristická a mimo jiné měla SSSR signalizovat, že ES nechce jednat za jeho zády.

Významným pro prioritu stanoviska zachování jednoty Jugoslávie byla i tendence nahlížet na uspořádání po studené válce jako na permanentní záležitost a výraz západního nepřátelství vůči teritoriálním změnám hranic.³⁴ Rozklad států odporoval západoevropskému integračnímu smýšlení. Nezměnitelnost hranic, pokud se tedy nejedná o změnu dobrovolnou, byl i jedním z principů KBSE, na druhé straně tu byl ale i princip práva na sebeurčení. Tento evropský postoj byl povzbuzován všeobecnou averzí západní společnosti vůči politice vášní a násilných praktik, jugoslávská mentalita a barbarské chování byly racionální perspektivě Dvanáctky naprosto cizí.³⁵

Někteří autoři však pokládají za hlavní element politiky udržení jednoty Jugoslávie v letech 1990-1991 ekonomické důvody.³⁶ Vzhledem k obrovskému zahraničnímu zadlužení Jugoslávie znepokojovala finanční kruhy a bankéře v Evropě i v USA představa, že rozpadem státu by nebyly menší a chudší republiky schopné splácet dluhy. Těm byl navíc díky dvěma bohatým severním republikám garantován přístup k výhodnějším úrokovým sazbám, než by jejich vlastní ekonomiky opravňovalo. Finanční a ekonomická páka byla zpočátku jediným nástrojem, které Společenství ve svém přístupu uplatňovalo a považovalo ho za dostatečný. ES dávalo Jugoslávii jasný signál: pokračující finanční pomoc bude závislá na jednotě státu a řešení krize. V polovině roku ES jasně naznačila, že rozkouskovaná Jugoslávie nikdy nebude mít vyhlídku na přijetí do ES.³⁷

I když je pro první polovinu roku 1991 v ES patrný konsensus v otázce jednoty Jugoslávie, zasahovaly už nyní do společné politiky odlišné výchozí pozice jednotlivých

³² Tamtéž.

³³ Woodward, Susan: *Balkan Tragedy. Chaos and Dissolution after the Cold War*, Washington D. C., 1995

³⁴ Gallagher, Tom: *The Balkans after the Cold War*, London, 2003

³⁵ Woodward, Susan: *Balkan Tragedy. Chaos and Dissolution after the Cold War*, Washington D. C., 1995

³⁶ Tamtéž.

³⁷ Viz: Meier, Viktor: *Wie Jugoslawien verspielt wurde*, München, 1996

evropských států. Byly dány jak jejich vlastní politickou praxí, tak například rozdílnou historickou zkušeností a rozdílnými národními zájmy. Na rozdíl od etnicky homogenního Německa, řešili někteří členové Společenství problémy vlastních menšin a nechtěli dodávat vzor jejich separatistickým ambicím.³⁸ Francie, jejíž pozice byla ovlivněná centralistickou tradicí, byla ve prospěch pokračující existence jugoslávského státu zainteresována snad nejvíce. Někteří autoři vysvětlují francouzské lpění na jugoslávské jednotě i sentimentálními důvody: konstituce Evropy vytvořená po 1. světové válce pod silným vlivem Francie nyní zanikala.³⁹ Francouzská politika byla navíc diktována starou náklonností k Srbsku, v levicových kruzích zase panoval vřelý vztah ke staré Jugoslávii, ztělesňující naděje a víru komunismu.⁴⁰ Milošević byl ve Francii dlouho nahlížen jako jediný, kdo je schopný udržet kontinuitu Jugoslávie a nad jeho metodami byly přivírány oči.

Zlověstné signály přicházely z Jugoslávie už na konci roku 1990, kdy v Chorvatsku docházelo k prvním ozbrojeným srážkám a ve Slovinsku se otevřeně debatovalo o nezávislosti. V tuto chvíli však Jugoslávie ještě neměla šanci přitáhnout na sebe pozornost zaneprázdněného mezinárodního společenství. Varování diplomatů, vědců a tajných služeb, že hrozí balkanizace krize, nikdo neposlouchal. ES v této fázi pracovalo pozvolně a nesystematicky a v žádném případě se nedá hovořit o opakovaných deklaracích ve prospěch jugoslávské jednoty jako o nějaké jeho jugoslávské politice. K takové politice neměla prostředky, konceptuální a strukturální nedostatky budou provázet řízení krize až do konce. I téma bylo cizí: Evropské společenství, které na svých summitech řešilo ekonomické otázky, případ dezintegrace státních hranic nebo politiky nikdy řešit nemuselo.

Evropské společenství podcenilo intenzitu krize a USA, které si byly vědomy jejího rozsahu dříve než Evropa, odmítaly intervenovat do „evropských záležitostí“. Chybovali diplomaté, kteří měli v tuto chvíli nezvykle velký podíl na ovlivňování postojů svých nadřízených institucí. Často se spoléhali na srbské zdroje, ignorovali šovinismus v médiích a dění mimo Bělehrad zvláště pečlivě nesledovali.⁴¹ Výsledek hrál do karet Miloševićovi, jehož pozice byla na Západě často interpretována jako federální, jugoslávská. Často bývá též

³⁸ Že šlo o zcela oprávněnou a aktuální starost dokazuje příklad Itálie, kde byl v roce 1992 po zdoluhavých jednáních schválen nový autonomní status pro Jižní Tyroly. Více viz. Caplan, Richard: *Europe and the Recognition of New States in Yugoslavia*, Cambridge University, Cambridge, 2005, s. 30-

³⁹ Warwick, Johannes: *Frankreich auf dem Balkan*. In: *Argumente und Materialien zum Zeitgeschehen der Hans Seidel Stiftung*, 4 (2000) on-line verze: <http://www.weltpolitik.net/Regionen/Europa/Frankreich/Analysen/Frankreich%20auf%20dem%20Balkan.html>

⁴⁰ Giersch, Carsten-Eisermann, Daniel: *Die westliche Politik und der Kroatien-Krieg 1991-1992*. In: *Südosteuropa*, 43/ 3-4 (1994)

⁴¹ Více k selhání západní diplomacie viz. Meier, Viktor: *Wie Jugoslawien verspielt wurde*, München, 1996, s.384

podotýkáno, že ES se svými prohlášeními o nutnosti zachování jednoty Jugoslávie povzbuzovala armádu ve víře, že je oprávněna k násilné ochraně jednoty.⁴² Zdá se, že si Evropské společenství zapomnělo položit otázku, jestli jsou demokracie a jednota Jugoslávie slučitelné. První fáze krize končí vypuknutím násilností, kdy se Jugoslávie přesunula z kategorie akademické spekulace do kategorie hrozby kolektivní bezpečnosti.⁴³

2.2. CESTA K CHORVATSKÉ NEZÁVISLOSTI

Na přelomu roku 1989/1990 se rozpadla komunistická moc v Chorvatsku a rostl vliv nekomunistických stran a hnutí. Především se prosadil Chorvatský sociálně liberální svaz (HSLŠ), Chorvatská selská strana (HSS)⁴⁴ a největší popularitě se těšilo Chorvatské demokratické společenství (HDZ), v jejímž čele stál Franjo Tuđman.⁴⁵ V dubnu a v květnu 1990 se uskutečnily volby do chorvatského parlamentu, skoro 43% hlasů odevzdali voliči HDZ.⁴⁶ Strana profitovala z většinového volebního systému a obsadila v parlamentu dvě třetiny křesel. HDZ se chopila všech významných politických funkcí v zemi. Tuđman si získal voliče svým nacionalistickým a populistickým programem: Chorvaté, popuzení Miloševićovou nacionalistickou propagandou, hledali v jeho slovech ochranu před srbskými mocipány a jejich touhou po ovládnutí federace. V nacionalistické kampani a protisrbských útocích našli chorvatští představitelé nejlepší cestu jak dosáhnout nezávislosti.⁴⁷ Konflikt se srbskou komunitou v Chorvatsku měl občanům naznačit: když nejsme schopni harmonicky vycházet s našimi Srby, nemůžeme ani vycházet se srbským státem ve společné federaci.

12% srbská menšina tvořila většinu v rozsáhlých oblastech severní Dalmácie, Liky, Kordunu, Banije, Slavonie a Sremu, žila převážně ve městech a vypadala jako dobře integrovaná do chorvatské společnosti.⁴⁸ V prvních svobodných volbách jejich nacionalistická

⁴² Giersch, Carsten-Eisermann, Daniel: Die westliche Politik und der Kroatien-Krieg 1991-1992. In: Südosteuropa, 43/ 3-4 (1994)

⁴³ Woodward, Susan: Balkan Tragedy. Chaos and Dissolution after the Cold War, Washington D. C., 1995

⁴⁴ HSS je následovnicí stejnojmenné předválečné strany, která byla založena v roce 1904.

⁴⁵ Franjo Tuđman, bývalý generál JLA, působil v 60. letech jako ředitel ústavu dějin dělnického hnutí, z horlivého titoisty se stal horlivý chorvatský nacionalista. V roce 1971 se účastnil protikomunistického hnutí, následně byl vězněn za propagaci nacionalismu. Ještě než nastoupil do úřadu, napsal několik prací k novodobé historii Chorvatska a učinil tak službu radikálním Srbům, zpochybnil např. počty obětí Ustaši.

⁴⁶ Srov. Šesták, Miroslav-Tejchman, Miroslav-Havlíková, Lubomíra-Hladký, Ladislav-Pelikán, Jan: Dějiny jihoslovanských zemí, Praha: NLN, 1998, s. 614

⁴⁷ Tom Gallagher uvádí, že Tuđman byl zřejmě i pod tlakem chorvatských emigrantů, kteří sponzorovali jeho volební kampaň. Viz. Gallagher, Tom: The Balkans after the Cold War, London, 2003

⁴⁸ Srov. Šesták, Miroslav-Tejchman, Miroslav-Havlíková, Lubomíra-Hladký, Ladislav-Pelikán, Jan: Dějiny jihoslovanských zemí, Praha: NLN, 1998, s. 569

Srbská demokratická strana propadla, protože většina krajinských Srbů odevzdala svůj hlas komunistické straně, přejmenované na Stranu demokratických změn. Věřili, že tato strana ztělesňuje národnostní toleranci předchozího období a bude chránit jejich zájmy i nadále. HDZ však po svém volebním vítězství začala přijímat opatření, diskriminující krajinské Srby.⁴⁹ Narůstající antisrbské útoky HDZ hnaly Srby v Chorvatsku do náruče bělehradského nacionalismu,⁵⁰ Milošević se už dříve zacítil na tuto menšinu, když poukazoval na jejich údajnou diskriminaci. V průběhu roku 1990 se tak rozhořela ostrá propagandistická přestřelka mezi chorvatskými a srbskými nacionalisty, přičemž v obou republikách nezhálela ani média. Srbští nacionalisté dokonce varovali, že pokud se nic nezmění, čeká Srby v Chorvatsku podobná genocida jako za ustašovského státu. Ostatně tuto propagandu vyprovokovala sama HDZ svým rozhodnutím, učinit novou oficiální vlajku Chorvatska ze své stranické vlajky, která se podobala ustašovské z 2. světové války. Mnoho Srbů reagovalo na Miloševićovu propagandu pozitivně, vzpomínky na válečné utrpení byly stále živé, navíc srbská menšina byla rozpadem komunistického režimu značně dezorientovaná.⁵¹ Její představitelé brzy došli k závěru, že není možné žít s Chorvaty v klidu a míru v jednom státě a jediným způsobem, jak si zajistit šťastnou budoucnost, je separace srbsky osídlených území od Chorvatska. Mezi tato území však počítali i některá, kde Srbové zdaleka netvořili většinu.

Centrem srbského separatismu se stal Knin, v tomto regionu srbská populace tvořila 77%.⁵² V červenci 1990 byla vytvořena Srbská národní rada, která se prezentovala jako zástupce všech Srbů žijících v Chorvatsku. V srpnu ohlásila konání referenda, ve kterém se měli chorvatští Srbové rozhodnout, zda chtějí získat kulturní a politickou autonomii v případě, že Chorvatsko vystoupí z federace. Referendum bylo označeno chorvatskými orgány jako nezákonné, přesto se na přelomu srpna a září 1990 uskutečnilo a většina se vyslovila ve prospěch samosprávy. V té době už došlo na první ozbrojené přestřelky a byly hlášeny

⁴⁹ Poprvé výrazně demonstrovali chorvatští Srbové svojí nespokojenost na mítinku poblíž Kninu v červenci 1989. Několik demonstrantů bylo zatčeno, což situaci jenom ztížilo. Po Tudjmanově nástupu bylo jejich rozhořčení naprosto oprávněné. Srbové byli propouštěni ze státního aparátu. V červnu 1990 byla schválena nová ústava. Srbové ztratili status konstitutivního národa, který jim zajišťovala ústava z roku 1974. Navíc jako národnostní menšina nebyli uvedeni jmenovitě, takže se nacházeli ve stejné pozici jako např. Maďaři, kteří tvořili 1%. Viz např. Gallagher, Tom: *The Balkans after the Cold War*, London, 2003, 51 -

⁵⁰ Agresivní kampaň HDZ šla daleko. Mluvila o nižším rasovém charakteru srbského národa a jeho podřadném kulturním dědictví. Zpochybňovala srbskou identitu chorvatských Srbů – ve skutečnosti jde prý o posrbštěné Chorvaty nebo potomky pravoslavných Vlachů. Zčásti kampaň rehabilitovala ustašovský Nezávislý stát Chorvatsko, což vyvolalo mezi chorvatskými Srby paniku. Více viz. *Dějiny jihoslovanských zemí*, s. 569

⁵¹ Šesták, Miroslav-Tejchman, Miroslav-Havlíková, Lubomíra-Hladký, Ladislav-Pelíkán, Jan: *Dějiny jihoslovanských zemí*, Praha: NLN, 1998

⁵² Srov. Gallagher, Tom: *The Balkans after the Cold War*, London, 2003, s. 50

první oběti. V prosinci 1990 byla v Kninu vyhlášena Srbská autonomní oblast Krajina.⁵³ Tento krok byl otevřeně podporován z Bělehradu. V březnu 1991 proklamovali srbští separatisté nezávislost své autonomní oblasti.⁵⁴

Počátkem roku 1991 byla jugoslávská federace už jen skomírající formací, kterou uměle držela při životě západní neodbytnost v otázce jednoty.⁵⁵ Slovinsko zpřetrhalo ekonomické, politické a administrativní federální vazby a hnalo se k nezávislosti, následoval ho chorvatský separatismus. Snahy o konstituční změny v Jugoslávii, které vyvíjeli představitelé jednotlivých svazových republik na několika setkání během roku 1991, krachovaly na nekompromisních postojích zástupců Chorvatska, Slovinska a Srbska. V dubnu se republikoví prezidenti shodli na tom, že se v každé republice uskuteční referendum, v němž občané rozhodnou o možných budoucích modelech společného svazku. Tudjman prohlásil, že když nedojde ke shodě kolem nového uspořádání, Chorvatsko opustí federaci nejpozději do 30. června 1991. V květnu se vztahy mezi republikami dramaticky zhoršily, na síle nabral ale i vnitropolitický vývoj v Chorvatsku: přibývalo srážek mezi srbskými milicemi a policií. 12. května 1991 uspořádali Srbové v Krajině další referendum, ve kterém hlasovali pro přičlenění k Srbsku. V polovině května bylo Stipe Mesičovi, chorvatskému představiteli v předsednictvu SFRJ, odepřeno převzít rotační předsednictví v tomto federálním orgánu. 19. května 1991 se Chorvaté v referendu vyslovili pro nezávislost, Srbové se zdrželi. Posledním výrazným pokusem o řešení ústavního sporu v Jugoslávii byla iniciativa prezidentů Makedonie a Bosny a Hercegoviny: 1. června 1991 předložili Kiro Gligorov a Alija Izetbegović „Platformu pro budoucnost jugoslávského společenství“, která měla jugoslávskou federaci přetvořit ve společenství suverénních států, zvláštní důraz byl kladen na ochranu kolektivních menšinových práv. Proti návrhu se postavili Srbové, neboť jim nezajišťoval žádanou nadvládu.

Poté, co jednání mezi republikami opět uvázla a žádná externí síla se nezasadila o kompromis, vyhlásily 25. června 1991 Chorvatsko a Slovinsko úplnou nezávislost a suverenitu. Záhřeb se spokojil jen s formální proklamací, Slovinci začali ihned s praktickou implementací. Začala desetidenní válka mezi JLA a Slovinskem, kterou na nátlak Evropského společenství ukončilo příměří v Brioni ze 7. července. Slovinci se zavázali, že svou

⁵³ Název „Krajina“ začala srbská média používat v roce 1989, byl odvozen od starého názvu pro vojenskou hranici za Habsburků ze 17. století.

⁵⁴ Tudjman s Miloševićem se ve stejném měsíci tajně sešli, aby řešili narůstající spory. V Karadjordjevu (Vojvodina) se domluvili na dělení Bosny a Hercegoviny, na řešení konfliktu v Chorvatsku se ale nedohodli.

⁵⁵ Jugoslávci neměli velkou vůli k udržení federace: v roce 1990 se ani nekonaly volby do federálního parlamentu, konaly se volby jen do jednotlivých zastupitelských orgánů na republikové úrovni. Tím od roku 1990 v Jugoslávii chyběla platforma pro nějaké rozšířené hnutí za reformu federace.

proklamací nezávislosti odloží o tři měsíce. Rychlý konec války se Slovinskem svědčí o tom, že jak Milošević, tak federální orgány nejevili zájem zabránit Slovincům v jejich přání po osamostatnění. Miloševićovi o Slovinsko nešlo, protože se neměl v této svazové republice koho zastat. Nebyla zde žádná výrazná srbská menšina, za jejíž práva by se mohl postavit a za kterou by mohl hovořit. Navíc bylo území Slovinska relativně vzdálené - od Srbska ho dělilo Chorvatsko. A další důvod jeho ochoty pustit Slovince: Milošević předpokládal, že slovinský odchod z federace by mohl posílit chorvatské secesionistické ambice a přiblížit srbsko-chorvatskou konfrontaci válce.⁵⁶

Chorvatsko své prohlášení nezávislosti taktéž odložilo na základě příměří z Brioni, ale konflikt se srbskou menšinou už nešlo zastavit. I když se chorvatská vláda překvapivě pokusila uklidnit Srby přijetím dokumentu, garantujícího širokou škálu etnických práv, nacionální vášně teď naprosto ovládly situaci. Ani usnesení parlamentní komise, kterým byla chorvatským Srbům nabídnuta politická autonomie v rámci Chorvatska, nebylo uspokojivé. Vstřícné kroky chorvatské vlády měly zpoždění, Srbové už nechtěli s Chorvaty zůstat ve společném státě. V červenci se boje v Chorvatsku rozrostly v otevřenou válku, srbsí separatisté byli podporováni jugoslávskou armádou a postupně ovládli asi třetinu chorvatského území. Konflikt byl provázen zločiny proti civilistům, nejtěžší boje probíhaly na podzim 1991 u Dubrovníku (konec září) a Vukovaru (definitivně padl v polovině listopadu). Eskalace násilí vedla k semknutí Chorvatů a podpoře Tudjmanovy politiky, která konflikt označila za spravedlivou, obrannou válku proti vnější agresi, reprezentovanou Bělehradem. Eskalace násilí pomalu vedla ke změnám v postoji mezinárodního společenství, které postupně opouští od svého úsilí udržet Jugoslávii za každou cenu.

2.3. ES A ŘÍZENÍ KRIZE V JUGOSLÁVII PO DEKLARACI NEZÁVISLOSTI CHORVATSKA

V druhé polovině roku 1991 už Evropské společenství hrálo v Jugoslávii roli aktivního prostředníka a hlavního rozhodčího jugoslávského konfliktu. O Jugoslávii se vyjednává na třech úrovních: 1. na Jugoslávské konferenci v Haagu, kde u jednacího stolu zasedly na začátku září všechny strany konfliktu (reprezentanti svazových republik i federálních orgánů) a zástupci ES; 2. přímo v Jugoslávii vyjednává a prostředkuje příměří Trojka ministrů zahraničí ES; 3. na evropské půdě, bez účasti jugoslávských stran, formou deklarácí v rámci

⁵⁶ Gallagher, Tom: *The Balkans after the Cold War*, London, 2003

EPS (Rada ministrů zahraničí). Zvláštní postavení pak měla arbitrážní tzv. Badinterova komise, která sice byla založena v rámci konference o Jugoslávii, ale měla pracovat nezávisle na konferenci a předávat jí svá stanoviska a názory. Těmi se měla řídit i EPS. Badinterova komise vznikla, stejně jako haagská konference, z francouzsko-německé iniciativy na konci srpna, ale její arbitrážní role měla netradiční charakter. Úkolem komise, které předsedal předseda francouzského ústavního soudu Robert Badinter, bylo působit při řešení konfliktů v očekávaných právních problémech při hledání politické dohody, ale její rolí bylo vedle arbitráže i vyhledávání faktů a funkce poradce Evropského společenství.⁵⁷ Později měla připravit podklady pro případné uznání republik. Německo zastupoval předseda Spolkového ústavního soudu Roman Herzog.⁵⁸

Už v průběhu léta se v rámci ES začaly formovat dva přístupy k řešení krize: první, reprezentovaný většinou států ES, žádá politické řešení krize a ačkoliv na začátku října poprvé připouští možnost uznání republik a tedy rozpad Jugoslávie, má být uznání i nadále zasazeno do politického řešení krize, výsledkem konsensuální dohody všech šesti republik. Tento přístup vyžadoval kooperaci republik a mezinárodní uznání republik chápe jako odměnu za tuto kooperaci. Druhý směr, reprezentovaný Německem, vycházel z diferenciovaného přístupu k republikám a byl posilován bezvýsledností vyjednávání a neochotou Srbska spolupracovat. Německo se snaží donutit své partnery rozlišovat mezi „hodnými a zlými“ aktéry konfliktu a prosazuje preventivní charakter uznání: zásahem externích sil a internacionalizací konfliktu by se situace, předpokládali Němci, obrátila o sto osmdesát stupňů.

Politika ES sledovala především francouzský a britský kurz a je opět charakteristická řadou mylných interpretací, nekoncepčním přístupem a rozpornými stanovisky jako v první polovině roku. Situaci komplikoval problematický výklad mezinárodních norem: vměšování se do vnitřních záležitostí suverénních států, teritoriální integrita státu, neporušitelnost vnitřních hranic⁵⁹, ale byly tu také normy jako právo národa na sebeurčení, kritérium užití síly... vybrat si jedno kritérium logicky vylučovalo držet se druhého. Jenže Evropské společenství si bralo tak trochu od všeho a výsledkem nemohlo být nic víc než zmatek. Ostatně, chyběl i první předpoklad pro správnou volbu norem: definice konfliktu. Šlo

⁵⁷ Více viz: Caplan, Richard: Europe and the Recognition of New States in Yugoslavia, Cambridge University, Cambridge, 2005

⁵⁸ Genscher komisi ve svých pamětech nazývá „Badinter/Herzog Kommission“ Viz: Genscher, Hans-Dietrich: Erinnerungen, Berlin, 1995, 947

⁵⁹ Před zahájením jugoslávské konference rozhodl Výbor vysokých komisařů KBSE, že zákaz násilné změny hranic se týká i vnitrostátních hranic. Tím nabyly republikové hranice významu mezistátních. Srbské vedení je ale nadále pokládalo za libovolné a čistě administrativní, mohly být tedy zpochybněny.

o občanskou válku, válku proti secesi nebo agresi ze strany Srbska?⁶⁰ Evropské společenství na jedné straně zaujalo velmi nekompromisní a nepřátelský postoj vůči severním separatistickým republikám, na druhé straně při svém prostředkování dost zanedbávalo federální orgány. Na jedné straně i nadále lpělo na zachování integrity Jugoslávie, na straně druhé odmítalo federální akce na její ochranu, i když by byly logicky zcela legitimní.

Dlouho byl neujasněný postoj ES vůči federální armádě a její náklonnost k velkosrbské politice Miloševiče jenom podporovala rozšířenou tendenci na Západě ztotožňovat srbské vedení s federálním. Trvalo nějaký čas, než začala být v Evropském společenství přikládána Miloševičovi zvláštní zodpovědnost na vnitrojugoslávských pnutí a až do definitivního krachu vyjednávání v Haagu doufali západní diplomaté, že Miloševičův zápal pro „celojugoslávské“ záležitosti je upřímný a že jeho opakované blokování vyjednávání není taktikou, jak získat čas a konsolidovat své zisky. Miloševiče bylo nemožné ignorovat a on tak mohl mít oprávněně pocit, že ho postoj západního společenství kryje.⁶¹

Složitý průběh měla diskuze v Evropském společenství kolem vyslání mírových sil, i když měla spíše hypotetický charakter. S narůstajícími boji rostly i pochybnosti, jestli by byla Evropa skutečně ochotná znesvářené strany oddělit a aktivně tak zasáhnout do bojů.⁶² Diskusi iniciovala otázka účelnosti monitorovacích sil v Chorvatsku a ve Slovinsku, které měly dohlížet na příměří z Brioni. Tato jednání narazila především na dva základní problémy: jaké mírové síly, jestli čistě evropské nebo jednotky s mandátem OSN, druhý problém se týkal zásady nevměšování do vnitřních záležitostí. Dle zásady OSN musí mít jakákoli vyslaná mírová síla souhlas všech válčících stran, které byly identifikované jako Chorvatsko, Srbsko a federální vláda. Srbsko intervenci odmítalo a argumentovalo právě vměšováním se do jugoslávských záležitostí. Tudjman naopak na intervenci naléhal. V září definitivně padly pokusy o čistě evropský peacekeeping - byla zvažována možnost zapojení WEU, zájem měla hlavně Francie, tradiční obhájce evropských obranných složek nezávislých na NATO. Proti návrhu se nejhlasitěji postavila VB, která argumentovala britskou zkušeností v Severním Irsku – mise by byla dlouhotrvající, nákladná na lidské zdroje a vyžádala by si ztráty na životech.⁶³ Po ztroskotání těchto snah tlačily především VB, Francie a Belgie na OSN, aby

⁶⁰ Badinterova komise tuto „hádanku“ rozluštila na začátku prosince, kdy EPS předložila zprávu, ve které stanovila, že Jugoslávie se nachází „v procesu rozkladu“. Tím vyloučila secesi severobalkánských republik a otevřela možnost nezávislosti i pro ostatní svazové republiky.

⁶¹ Miloševič byl výborný taktik. Snažil se kombinovat nacionalistické projevy s výzvami všem Jugoslávčům, aby překonali své primitivní a bezdůvodné obavy z vykořisťování. Více viz: Gallagher, Tom: *The Balkans after the Cold War*, London, 2003, s. 55

⁶² Salmon, Trevor C.: *Testing times for European political cooperation: the Gulf and Yugoslavia, 1990-1992* In: *International Affairs* 68/ 2 (1992)

⁶³ Gallagher, Tom: *The Balkans after the Cold War*, London, 2003

zaštitila jejich vyjednávání. Domluva mezi ES a OSN byla znesnadňována tenzemi kolem jurisdikce, týkaly se například otázky, kdo je oprávněn zavést ekonomické sankce. OSN se začalo v oblasti v průběhu podzimu skutečně angažovat, generální tajemník OSN Javier Pérez de Cuellar vyslal do Jugoslávie jako svého zmocněnce Cyruse Vance, bývalého amerického ministra zahraničí. Pozdější vyslání mírových jednotek OSN do Chorvatska ovšem odhalilo kalkulace Miloševiče, že by taková intervence mohla přispět ke konsolidaci dosavadních srbských zisků.⁶⁴ Miloševičovi už nahrávalo zbrojní embargo OSN z konce září. Bylo zavedeno proti všem republikám a poškodilo především ty, které se nestačily vyzbrojit a neměly spojení v JLA – tj. všechny kromě Srbska.

Ucelenější strategii a jednotnější postoj Evropského společenství nadále komplikovaly národní zájmy a rozdílné koncepce jednotlivých států. Nejsilnější hlas měly ve Společenství dva hlavní „restaurátoři“ Jugoslávie - Francie a Velká Británie, jejich nekompromisní postoj vůči severním republikám byl obrazem již zmiňovaných obav před lavinovým efektem separatistických tendencí, ať už doma, nebo jinde v Evropě. Kritérium národního sebeurčení tak u nich budilo vlažný ohlas. Možnost mezinárodního uznání svazových republik pokládaly později jen za taktický prostředek a za hrozbu. Vyslovením možnosti uznání chtěly odradit srbské a federální autority od dalšího užití síly a donutit je jednat.⁶⁵ Německo pro uznání republik lobovalo stále hlasitěji –v odpovědi na rostoucí násilnosti- a argumentovalo právě užitím síly. Tento argument ale zpočátku na VB a Francii nezapůsobil a jejich „projugoslávský“ postoj nezměnil.

Do schizofrenní pozice přivedlo Jugoslávii už první prostředkování ES Troiky po vyhlášení nezávislosti Chorvatska a Slovinska, a sice příměří z Brioni ze 8. července 1991. Troika v čele s nizozemským ministrem zahraničí Hansem van den Broekem, hlavním advokátem „projugoslávské frakce“ v rámci Evropského společenství, zprostředkovala příměří se zástupci federální vlády a se zástupci Slovinska a Chorvatska, čímž z těchto dvou severních republik de facto učinila subjekty mezinárodního práva. Principem příměří byl návrat ke stavu před 25. červnem 1991, nepatrným pokrokem v Brioni se stalo potvrzení stanoviska z berlínské konference KBSE z 19. a 20. června, že občané Jugoslávie mají právo svobodně se rozhodnout o budoucnosti své země. Prohlášení nezávislosti ale nebylo odvoláno, bylo zmrazeno tříměsíčním moratoriem. Též bylo rozhodnuto o rozmístění monitorovací mise ve Slovinsku a v Chorvatsku. Jak sám van den Broek přiznal méně než

⁶⁴ Libal, Michael: Krieg in Mitteleuropa. Genscher, Jugoslawien und die serbische Herausforderung 1991/1992, in: Lucas, Hans-Dieter (Hrsg.): Genscher, Deutschland und Europa, Baden-Baden, 2002

⁶⁵ Caplan, Richard: Europe and the Recognition of New States in Yugoslavia, Cambridge University, Cambridge, 2005

po měsíci, první snaha o zprostředkování ztroskotala – nebo lépe byla ignorována, boje v Chorvatsku neustaly, ba naopak. V této souvislosti bývá podotýkáno, že prostředkování ES bylo odsouzeno k neúspěchu už kvůli složení delegace: hlas Troiky, složené z ministrů zahraničí Belgie, Lucemburska a Itálie, nemohl mít potřebnou váhu. „Bylo surrealistické vidět Poose, ministra států liliputánů, jak jménem Evropského společenství žádá malý slovinský stát, aby se vzdalo svých aspirací stát se suverénním,“ prohlásil francouzský komentátor.⁶⁶

Sílicí boje v Chorvatsku donutily ES na podzim pozměnit „taktiku“. Jednak pokračovalo konání konference o Jugoslávii v Haagu, která od 7. září vyjednávala o nové podobě jugoslávské státnosti, i když třeba jen na bázi volné asociace. Konference o Jugoslávii hledala politické řešení krize na základě tří principů: velký stupeň nezávislosti pro republiky, zachování jistého druhu všejugoslávských institucí, zaručení práv etnickým a národnostním minoritám v jednotlivých republikách.⁶⁷ Haagská konference, které předsedal lord Carrington, ztělesňovala přetrvávající víru v možnost vypracovat přijatelnou dohodu pro všechny strany, víru v přežití Jugoslávie. Evropské společenství si chtělo držet šance pro novou Jugoslávii otevřenou, i když jeho optimismus slábl s opakovaným srbským blokováním jejích usnesení.

Zároveň byla ale poprvé narysována perspektiva uznání obou republik, a sice na setkání ministrů zahraničí v Haarzuilens 5.-6. října: po ukončení vyjednávacích procesů v Haagu měla být uznána nezávislost té republiky, která si to přeje (v tzv. Prohlášení o Jugoslávii). Ale: uznání mohlo být realizovatelné jen jako výsledek celkového řešení, konsensu mezi Srbskem a ostatními republikami. 10. října pak byla stanovena van den Broekem lhůta pro trvání vyjednávacích procesů na dva měsíce, tj. do prosince. Je otázkou, do jaké míry bylo toto rozhodnutí míněno jen jako prostředek nátlaku na konfliktní strany, jako pokus nabídnout alespoň něco vnitropolitickému tlaku – Tudjman naléhal na internacionalizaci, Milošević byl při vyjednávání neústupný, boje pokračovaly.⁶⁸

Na malý posun v přístupu ES, ať už byl míněn vážně a vyjadřoval skutečný záměr Společenství či nikoliv, mělo vliv několik skutečností. K rozhodnutí z Haarzuilens přispěl fakt, že se blížil termín 8. října, kdy mělo vypršet tříměsíční moratorium na deklaraci nezávislosti Chorvatska a Slovinska. Dále přispěly srbský převrat ve státním předsednictvu (3. října), porušování příměří a přetrvávající boje. ES musela vyrukovat s něčím novým. Hrozbou mezinárodního uznání republik otevřelo ES další možnost řešení konfliktu. Později, když v průběhu října boje zintenzivněly, mohl sloužit tento nový přístup i k uklidnění veřejnosti.

⁶⁶ Citováno podle: Gallagher, Tom: *The Balkans after the Cold War*, London, 2003, s. 62

⁶⁷ Libal, Michael: *Limits of Persuasion. Germany and Yugoslav Crisis, 1991-1992*, Westport/Bonn, 1997

⁶⁸ Libal, Michael: *Krieg in Mitteleuropa. Genscher, Jugoslawien und die serbische Herausforderung 1991/1992*, in: Lucas, Hans-Dieter (Hrsg.): *Genscher, Deutschland und Europa*, Baden-Baden, 2002

Po odstřelování Dubrovníku⁶⁹ a obsazení Vukovaru byla světová veřejnost doslova šokovaná krvavými násilnostmi na evropském kontinentě. Svou roli bezesporu sehrál i mediální tlak, ES vypadalo jako neschopný byrokratický kolos, který se snaží zprostředkovat jedno příměří za druhým, vyjednat jednu dohodu za druhou avšak bez výsledku. V pozdním podzimu se tak vyhlídka uznání republik zjevila v mlhavých obrysech - i když možná v obrysech volby menšího zla: jednak děsily očekávané následky v multietnické Bosně a Hercegovině, z níž přicházela varování, že případné uznání Chorvatska pro ni skončí katastrofou, jednak tu byly obavy, že po uznání bude Chorvatsko tlačit na vojenskou pomoc, což by krizi učinilo ještě více nezvladatelnou. Na podzim se též mění i vnímání neutrální úlohy federální armády a role Srbska, které bylo označeno poprvé za agresora a vyzýváno k vstřícnému postoji a účasti na konferenci s výhrůžkou, že jinak bude krize řešena v jeho nepřítomnosti.

Haagská konference, poslední pokus o restauraci Jugoslávie, ztroskotala na srbské aroganci. A to i přesto, že Carrington nešetřil štědrostí ve svých ústupcích vůči Miloševićovi v průběhu celého konání konference. Srbsko odmítlo Carringtonův plán s odůvodněním, že autonomie jejich provincií je vnitřní záležitostí, která nemůže být regulována mezinárodní smlouvou - definitivně tak učinilo 4. listopadu 1991. Nyní už převládal názor, že možnosti vyjednávání byly vyčerpány a všechny nátlakové prostředky, které doposud ES preferovalo, selhaly: ekonomický a finanční tlak, zbrojní embargo, sankce, hrozba uznáním... Mezinárodní uznání nešlo odkládat donekonečna, v sázce byla důvěryhodnost ES. Ve chvíli, kdy „projugoslávskému táboru v ES“ byly odňaty všechny argumenty, chytilo se příležitosti Německo, jehož politika se od léta s politikou ES rozcházela. Na řadu přišla praktická realizace politiky mezinárodního uznání jugoslávských svazových republik a Německem prosazovaná internacionalizace konfliktu.

⁶⁹ Odstřelování tohoto historického skvostu na Jadranu silně dolehlo i na nezarputilejší obhájce jugoslávské jednoty, prosrbsky orientované Francouze. Bezohledný kulturní vandalismus se dotkl francouzských intelektuálů, kteří mají schopnost více než jinde na veřejné mínění. Více viz. Gallagher, Tom: *The Balkans after the Cold War*, London, 2003, s. 67

3. POSTOJ NĚMECKÉ ZAHRANIČNÍ POLITIKY KE KRIZI NA BALKÁNĚ: ZÁJMY, KONCEPCE, ŘEŠENÍ

3.1. DLOUHODOBÉ ZÁJMY NĚMECKA A STRATEGIE

Až do jara roku 1991 byla německá politika přednostně zaneprázdněná dokončením sjednocovacího procesu a musela dbát na to, aby se vyvarovala jakékoliv třetí ploše. Až do podpisu ratifikační smlouvy v březnu 1991 byl hladký průběh sjednocení klíčovým zahraničněpolitickým zájmem Německa. Obzvláště velkou pozornost věnovalo ministerstvo zahraničí německým vztahům se SSSR, německá diplomacie musela být citlivá ve svých reakcích na destabilizační problémy, se kterými se do léta potýkal. Měla k tomu především dva důvody: jednak vědomí zranitelnosti německé východní hranice, jednak kvůli odsunu sovětských vojsk z východoněmeckých území. Němečtí politici si nemohli dovolit vyslat do Moskvy žádný špatný signál, který by vyprovokoval Moskvu k nějakým protiopatřením a zkomplikoval odsun sovětských vojsk. Takovým signálem by mohla být právě podpora odstředivých sil v Jugoslávii. I kvůli tomu byla německá zahraniční politika v první polovině roku 1991 zcela jasně zainteresovaná na zachování jednoty Jugoslávie. Pro zachování společného státu Jugoslávčů hovořily ale i jiné důvody: rozbitím Jugoslávie by byly poškozeny ekonomické vazby, obzvláště vezmeme-li v úvahu, že zahraniční dluh jugoslávské federace měl většinu svých věřitelů právě v Německu. Navíc Německo udržovalo s Jugoslávií léta velmi přátelské vztahy, obzvláště Genscher rozvíjel kontakty s jugoslávskými kolegy a sympatizoval s Hnutím nezúčastněných. Jugoslávská krize byla sice reflektována, ale ministr zahraničí Genscher se držel dlouho zpátky.⁷⁰

Na konci jara zájem o dění v Jugoslávii výrazně rostl. Sílicí pozornost signalizovalo i zřízení Odboru pro jihovýchodní Evropu při ministerstvu zahraničí v polovině května, jehož vedoucím se stal Michael Libal. Do té doby byl balkánský region projednáván v Odboru pro střední a východní Evropu, i to bylo jedním z důvodů, proč nebyla věnována začínající krizi v Jugoslávii tak potřebná a speciální pozornost. Činnost nového referátu, který začal kriticky reflektovat politiku Srbska a jugoslávských federálních orgánů, přispěla i ke změně

⁷⁰ Meier, Viktor: *Wie Jugoslawien verspielt wurde*, München, 1996

pozice německé zahraniční politiky od druhé poloviny roku 1991. Odbor pro jihovýchodní Evropu navrhoval revidovat dosavadní jugoslávskou politiku statu quo.⁷¹

Vypuknutí násilí po vyhlášení nezávislosti Slovinska a Chorvatska rozhodlo v přísně pacifistickém Německu o nové orientaci. Německo se stalo na evropské půdě advokátem mezinárodního uznání Chorvatska a Slovinska a dlouho nejhlasitějším – často osamělým- kritikem agresivní politiky Srbska. Mezinárodní uznání republik shledalo jako nejlepší řešení krize. Za adekvátní odpověď na neoprávněné užití síly a srbskou agresi považovalo internacionalizaci konfliktu.

Oficiální zahraniční politika a její dva hlavní protagonisté, ministr zahraničí Genscher a kancléř Kohl, drželi krok s Evropským společenstvím až do konce roku. Odmítali podniknout nějaký samostatný krok už kvůli citlivému a historii zatíženému vztahu Německa k balkánskému regionu. Obzvláště nyní, po sjednocení, by mohl podobný unilateralismus poškodit německé zájmy. A tak, zatímco se vytvořil napříč celým politickým spektrem a německou veřejností celkem jasný konsensus o nutnosti mezinárodního uznání suverenity Chorvatska a Slovinska - i za cenu unilateralismu, německý kancléř a ministr zahraničí bojovali s tlaky na dvou frontách: doma, že nejsou dostatečně rázní a v ES, že jsou příliš svéhlaví. Na konci roku před domácími tlaky kapitulovali a rozhodli se uznat republiky jednostranně.

V této kapitole bych chtěla shrnout důvody, proč měla německá zahraniční politika tak soustředěný zájem o krizi na Balkáně a její řešení. Německo si dělalo o dění v Jugoslávii větší starosti než jeho evropští partneři ze zcela zásadních pohnutek. Srbsko i Evropské společenství hodnotily už v průběhu krize rozsah německého angažmá jako přehnaný a nanejvýš podezřelý. Skutečné motivy často přehlížely, nebo nechtěly vidět. Naopak si vytvořily vlastní a velmi útočné teorie, které obvinily zahraniční politiku Německa z nové asertivní či dokonce expansionistické role, kterou chce země po sjednocení převzít v Evropě. Později se stala kritika německého angažmá a jeho důsledků do jisté míry alibismem, který měl zastříť selhání evropské politiky v Jugoslávii, které jsem naznačovala v předchozích kapitolách.⁷²

1. Vypuknutí násilností v Jugoslávii postavilo hrozbu bezpečnosti a stabilitě v Evropě. O tom, že Německo bude první, kdo v Evropském společenství pocítí následky, nemohl nikdo pochybovat. Na rozdíl od ostatních partnerů mu scházel ochranný

⁷¹ Piotrowski, Ralph: Sprache und Außenpolitik, disertační práce, FU Berlin, 2004, on-line verze, <http://www.diss.fu.berlin.de/2004/23>

⁷² Gallagher, Tom: The Balkans after the Cold War, London, 2003

nárazník, východní hranice země, která se sjednocením ještě prodloužila, byla vystavena destabilizaci v bývalém komunistickém bloku.⁷³ Německo znevýhodňovaly liberální azylové zákony a bylo zřejmé, že by nesl náklady na humanitární pomoc uprchlíkům a vyhnancům v ES hlavně německý rozpočet – jako tomu bylo doposud. Ostatně pro takový vývoj situace hovořila i první zkušenost s jugoslávskými etnickými problémy: před vypuknutím války v Chorvatsku zápasilo Německo s represí v Kosovu.

2. Německá zahraniční politika se v poválečné éře identifikovala s multilateralismem a jeho principy. Multilateralismus byl nedílnou součástí jeho poválečné nápravy, Německo se stalo horlivým obhájcem jeho principů a střežilo je před porušováním s velkou vervou. Po sjednocení tuto svojí zahraničněpolitickou prioritu znovu potvrdilo a multilateralismus se stal i prostředkem, jak rozptýlit obavy mezinárodního společenství z velkého silnějšího Německa.⁷⁴ Srbská politika teď útočila na tyto principy, vnímané jako „německé“, a tolerování srbské agrese podkopávalo důvěryhodnost institucí, které Německo pomáhalo vytvořit. Principy KBSE byly – nejen kvůli tlaku SRN- aplikovány na jugoslávskou krizi. Jako vážná komplikace se však ukázala jejich nespolehlivost. Německo mělo na rozdíl od většiny evropských partnerů specifický vztah k principu sebeurčení. Uplatněním tohoto principu argumentovalo i při řešení krize, resp. při hledání řešení krize. Německo vycházelo z toho, že jeho sjednocení bylo potvrzením principu sebeurčení a že to, co mu bylo dopřáno, nesmí být upíráno jiným.⁷⁵ Jenže německá interpretace práva na sebeurčení byla podle Michala Libala zavádějící.⁷⁶ Sjednocení Německa bylo výsledkem demokratické vůle občanů nezávislého státu, kteří přijali rozhodnutí sjednotit se s jiným státem, který svolil. Dovoláváním se principu národního sebeurčení mohli ale vznést požadavek na společný stát všichni etničtí Srbové v Jugoslávii, tedy i ti, kteří žili mimo území srbské republiky, stejně tak i Chorvaté, Albánci... Takový vývoj by si ale vyžádal změnu vnitřních hranic, to je však porušení principu jejich nezměnitelnosti. Německá politika ale nebyla primárně řízená tímto principem, kdyby ano, podporovala by vznik „Velkého Chorvatska“. Přála stabilitě hranic, nikoliv etnickému nacionalismu.⁷⁷

⁷³ Libal, Michael: *Limits of Persuasion. Germany and Yugoslav Crisis, 1991-1992*, Westport/Bonn, 1997

⁷⁴ Tamtéž.

⁷⁵ Tamtéž.

⁷⁶ Tamtéž.

⁷⁷ Tamtéž.

3. Někteří autoři zdůrazňují, že za zvýšeným zájmem o jugoslávské dění v Německu stála celospolečenská přecitlivělost a odpor vůči užití síly a celkově hluboce zakořeněné vzorce morálních a politických hodnot v německé společnosti.⁷⁸ Tento aspekt úzce souvisí s předchozím multilateralismem, který se stal nástrojem, jak tyto hodnoty zabezpečit na mezinárodní úrovni. V německé společnosti je odpor vůči užití síly a odmítnutí násilí jako prostředku politiky alfou a omegou, ani Genscher ani Kohl nepovažovali varování proti užití síly za politickou rétoriku a jestli skutečně něco rozhodlo o změně německé pozice od závazku vůči jednotě Jugoslávie k podpoře dvou severních republik, bylo to právě vypuknutí násilností po vyhlášení jejich nezávislosti. Německo pokládalo Srbsko za hlavního viníka, který spolu s federální armádou ztělesňoval vše, co se Němcům protivilo: militarismus, komunismus, nacionalismus...⁷⁹ Stíny nacistické minulosti se opět vloudily do jejich pozornosti a rázná odpověď na srbskou agresi je měla odehnat.

Vedle těchto tří nezpochybnitelných německých zájmů na rychlém, účinném a spravedlivém řešení krize, německé angažmá vyprovokovalo řadu dalších spekulací, proč se Německo tolik snažilo prosadit na Balkáně. Většinu z nich je třeba opět vnímat v souvislosti s poplachem, které v mezinárodním společenství vyvolalo německé sjednocení a očekávání nějakých jeho závažných důsledků, zejména nových geostrategických a hospodářských zájmů Německa.

1. Zejména srbská propaganda sledovala v německém jednání novodobý německý expansionismus a návrat Německa do své tradiční sféry vlivu, do jihovýchodní Evropy a k teplým vodám Jadranu.⁸⁰ Mluvílo se o novodobém německém Drang nach Osten, a ekonomických, politických a dokonce vojenských zájmech, které dirigují německou politiku v balkánském regionu. Memoáry bývalého jugoslávského ministra obrany Veljko Kadijeviće jsou plné podobných útoků. Kadijević tvrdí, že nové Německo, povzbuzené sjednocením, „jednalo na všech frontách, aby dosáhlo svého cíle získat ekonomickou, politickou a později, pokud bude třeba, i vojenskou kontrolu Balkánu, regionu určeného pro přímou německou

⁷⁸ Tamtéž.

⁷⁹ Libal, Michael: Krieg in Mitteleuropa. Genscher, Jugoslawien und die serbische Herausforderung 1991/1992, In: Lucas, Hans-Dieter (Hrsg.): Genscher, Deutschland und Europa, Baden-Baden, 2002

⁸⁰ Libal, Michael: Limits of Persuasion. Germany and Yugoslav Crisis, 1991-1992, Westport/Bonn, 1997

expanzi...“.⁸¹ Pro realizaci tohoto cíle bylo podle Kadijeviće zapotřebí rozbít Jugoslávii na malé státy a naopak zabránit vytvoření nějaké okleštěné verze Jugoslávie nebo vytvoření integrálního srbského státu, který by mohl německé globální imperialistické cíle jenom zkomplikovat. Podobné názory se ale vyskytly i na Západě, radikální stanoviska zastával například francouzský generál Pierre Gallois, který v *Le Monde* (6/93) varoval před „německou nadvládou v Evropě“.⁸² Německo dle generála usiluje zničit Jugoslávii, aby si mohlo blíže připoutat Chorvatsko a Slovinsko k německé ekonomice. Proti podobným teoriím hovořila už jen statistika: německé ekonomické zájmy v regionu byly zanedbatelné. SRN bylo sice největším investorem ES ve Slovinsku nebo v Chorvatsku (jako tomu bylo ostatně v celé východní a střední Evropě), ale tento německý obchod byl v rámci celkové obchodní bilance státu pro národní hospodářství bezvýznamný. V roce 1991 tvořil německý import z celé Jugoslávie 7,73 mil. DM, německý export činil 5,13 mil. DM. To se rovnalo 1,7% a 1,1% celkového německého importu a exportu do ES, nemluvě o celosvětovém obchodu.⁸³ Navíc, jak už bylo zmíněno, rozbití Jugoslávie hrozilo komplikacemi při splácení jejího zahraničního dluhu.

2. Podobně přitažená za vlasy je teorie, že v jádru německé zahraniční politiky stála kulturně a historicky determinovaná konfrontace se Srbskem a naopak náklonnost k Chorvatsku.⁸⁴ Pro jugoslávský konflikt a jeho srbskou i chorvatskou propagandu bylo charakteristické vyřizování účtů z minulosti, i na Západě byl konflikt sledován v kontextu tradiční srbsko-chorvatské rivality. Německo bylo do této nebezpečné rétoriky vtaženo. Mluvílo se o ustašovském státě a jeho spolupráci s Německem, o německé snaze obnovit staré aliance na Balkáně, o jeho záměru zničit Jugoslávii, která mu připomínala, že jde o stát vytvořený vítězi z roku 1918. Srbská propaganda dokonce prohlásila, že Německo se chce pomstít porážku, kterou od Srbů utrpělo v roce 1945. Ani západní pozorovatelé se neubránili resentmentům a prohlašovali, že Německo by se vzhledem ke své minulosti mělo vyvarovat slepé podpory Chorvatska, protože by lehce mohlo vzbudit dojem,

⁸¹ Citováno podle: Caplan, Richard: *Europe and the Recognition of New States in Yugoslavia*, Cambridge University, Cambridge, 2005, s. 42

⁸² Citováno podle: Krieger, Wolfgang: *Toward a Gaullist Germany? Some Lessons from the Yugoslav Crisis* In: *World Policy Journal*, 11, 1 (1994), s. 26

⁸³ Srov. Caplan, Richard: *Europe and the Recognition of New States in Yugoslavia*, Cambridge University, Cambridge, 2005, s. 43

⁸⁴ Více viz. Libal, Michael: *Limits of Persuasion. Germany and Yugoslav Crisis, 1991-1992*, Westport/Bonn, 1997, 113 -

že favorizuje Chorvatsko a jeho oživený nacionalismus. Chorvatsko samo dodalo střelivo, když extrémní nacionalisté oživilí vzpomínky na ustašovský stát znovupřijetím některých ustašovských znaků do státní symboliky a podpořili návrat pravičáckých emigrantů.⁸⁵ Michael Libal tvrdí, že německá diplomacie tyto chorvatské přehmaty nepřehlížela a dodnes jsou v očích mnoha Němců pro Chorvaty přítěží. Vliv kulturní spřízněnosti a větší náklonnosti Německa k chorvatským záležitostem nelze ovšem vyloučit. V zahraniční politice o tom vypovídala od začátku konfliktu tendence vnímat Miloševiče jako viníka a Chorvatsko jako nevinnou oběť; německá výpomoc při tvorbě chorvatské menšinové legislativy; návštěvy oficiálních představitelů... Pokud ostře prochorvatským hlasem nemluvili přímo aktéři zahraniční politiky - Genscher ve svých pamětech tvrdí, že si zakládal na tom, jednat se všemi stranami stejně, mluvilo jím německé veřejné mínění. A o jeho vlivu na zahraniční politiku v závěru roku nemůže být pochyb.

Už na začátku července, po svém návratu z Bělehradu⁸⁶, Genscher připustil, že internacionalizace krize skýtá nejlepší naději na ukončení bojů v Jugoslávii. Mezinárodní uznání republik a tím i internacionalizace konfliktu se stala hlavní politickou linií, kterou se snažilo Německo prosadit v Evropském společenství. Německý návrh řešení krize konkuroval druhé možné alternativě, vojenskému zásahu OSN. Poté co organizace odmítla účast z důvodu zásady o nevměšování, byla německá strana přesvědčená, že jiná účinnější alternativa není – politické řešení zřejmě násilí nezastaví. Použití uznání jako nástroje řízení konfliktu vycházelo z předpokladu, že uznáním republik by se změnila fundamentální povaha konfliktu, vnitřní spor by se stal válkou mezi suverénními státy a antagonisty by vybavil novými zákonnými právy a závazky, zároveň by se vytvořily nové příležitosti pro intervenci ze třetí strany. Německá koncepce předpokládala i pozitivní obrat v menšinové otázce, kterou by internacionalizace přivedila: aspirující státy by přinutila přijmout adekvátní menšinovou politiku a tím by se eliminovala jedna z předpokládaných příčin konfliktu.

⁸⁵ Vystavování symbolu „U“ a obrázků představitelů ustašovského režimu nebylo v Chorvatsku za Tudjmana výjimečné. Policisté přivírali oči nad prodejem ustašovských symbolů, řada ulic byla pojmenována podle představitelů NDH. Více viz: Rosůlek, Přemysl: Chorvatsko na cestě k postnacionalismu. In: Mezinárodní politika, 29/11/2005 s. 26

⁸⁶ Genscher navštívil Bělehrad z pozice předsedy KBSE na začátku července. Po návrtu byl na srbské autority rozeznen, protože mu bylo zabráněno odcestovat z Bělehradu do Lublaně. Někdy bývá jeho cesta vykládána jako impuls k jeho antisrbskému postoji. Viz: Genscher, Hans-Dietrich: Erinnerungen, Berlin, 1995

Německo v rámci své koncepce obhajovalo i rozmístění intervenčních jednotek, které by pomohly boje v Jugoslávii ukončit – tedy pokud se tak nestane už samotným aktem mezinárodního uznání. Německý tlak na participaci intervenčních jednotek byl paradoxní – účast Německa na takových akcích byla takřka vyloučená. Jednak v německé participaci bránila ústava, jednak byla nemyslitelná už jen představa, že by německý wehrmacht působil právě na Balkáně – z historických důvodů i kvůli rizikům, kterým by německí vojáci čelili a které by byly větší než pro francouzské nebo britské jednotky.⁸⁷ Bonn zřejmě upřímně věřil, že internacionalizace konfliktu vyřeší vše a beze ztrát, máme-li na mysli ponížení, které si Německo vytrpělo teprve před rokem ve válce v Zálivu. Německo tehdy odmítlo vyslat své vojenské jednotky, omezilo se na logistické zabezpečení vojenské akce a čelilo kritice svých spojenců.⁸⁸ „Nikdo nechtěl vyslovit, že uznání zároveň předpokládá vojenskou ochranu Chorvatska,“ komentoval zahraničněpolitický mluvčí frakce CDU/CSU Karl Lamers toto německé dilema,⁸⁹ za které byla SRN opět kritizována: Německo navrhovalo řešení, aniž by ručilo za následky.

Bonn svou strategii v Jugoslávii později vysvětlil ve stanovisku ministerstva zahraničí z března 1993.⁹⁰ Argumentuje, že jugoslávský konflikt nebyl občanskou válkou, ale dobovačnou válkou Srbska. Mezinárodní společenství mělo jen dvě volby: mohlo buď přímo odpovědět vojenským zadržením Srbska, nebo mohlo následovat internacionalizaci konfliktu – politickými prostředky formálního uznání ohrožených republik. Druhá volba měla Bělehrad odradit od pokračování ve vojenské kampani a donutit odvolat své síly, protože kontrola chorvatských území jugoslávskou armádou by byla porušováním suverénních práv chorvatského státu. Prodlužovaná okupace Chorvatska by mohla vyvolat trestná opatření mezinárodního společenství na účet Srbska.⁹¹

3. 2. PREZENTACE NĚMECKÉ POZICE NA EVROPSKÉ PŮDĚ

Ještě 20. června hlasovalo Německo v Berlíně ve prospěch stanoviska KBSE, které vyjadřovalo podporu „jednotě a teritoriální integritě Jugoslávie“. Genscher, jako hlava

⁸⁷ Libal, Michael: *Limits of Persuasion. Germany and Yugoslav Crisis, 1991-1992*, Westport/Bonn, 1997

⁸⁸ Krieger, Wolfgang: *Toward a Gaullist Germany? Some Lessons from the Yugoslav Crisis* In: *World Policy Journal*, 11/ 1 (1994)

⁸⁹ Cit. podle: Giersch, Carsten-Eisermann, Daniel: *Die westliche Politik und der Kroatien-Krieg 1991-1992*. In: *Südosteuropa*, 43/ 3-4 (1994), s. 115

⁹⁰ Caplan, Richard: *Europe and the Recognition of New States in Yugoslavia*, Cambridge University, Cambridge, 2005

⁹¹ Tamtéž.

předsedajícího státu KBSE, text doplnil - prosadil varování před užitím síly. Stejně tak 27. června 1991 podpořilo Německo společné stanovisko WEU, odsuzující unilaterální kroky Slovinska a Chorvatska - politické autority musí pokračovat v dialogu a podílet se na zabezpečení jednoty států.⁹² Téhož dne vypukla válka ve Slovinsku a Německo změnilo kurz. 29. června, na summitu hlav států Evropského společenství v Luxemburgu, už Kohl mlčky stranil Slovinsku a prohlásil, že jednotu států nesmí být hájena silou.⁹³ Na začátku července Genscher osobně navštívil Bělehrad. Po svém příjezdu prohlásil v rozhovoru pro rádio, že Jugoslávie pokračuje ve své existenci pouze na papíře a obvinil jugoslávskou armádu, že svými akcemi jenom povzbuzuje úsilí republik o nezávislost.⁹⁴ Byl to zatím nejostřejší verbální útok proti JLA.⁹⁵ Genscher se už 4. července dokonce pokusil na schůzce ministrů zahraničí v Haagu prosadit, aby bylo Srbsku vyhrožováno možností diplomatického uznání republik.

Pokračující vojenské akce federální armády během léta německou politiku osvobodily od závazku jednotné Jugoslávii a Německo začalo výrazně stranit Chorvatsku, které bylo považováno za oběť srbské agrese. Jasně stanovisko spolkové vlády bylo: jugoslávskou jednotu nelze hájit silou. Německý postoj povzbuzovala masivní srbská antiněmecká kampaň, kterou Bělehrad spustil v průběhu července. Většina německých oficiálních prohlášení se zaměřovala na odsouzení síly jako prostředku politiky, jmenovitě se obracela na akce federální armády a srbské autority. Ve spolkovém sněmu se už většina jasně klonila na stranu chorvatské a slovinské nezávislosti, Genscher však s hájením takových zájmů v Evropském společenství nemohl uspět. Projugoslávská frakce v ES, kterou řídil van den Broek, byla nekompromisní a na německé iniciativy, které se nezávislosti Chorvatska nebo Slovinska jen zdánlivě dotýkaly, hleděla až s nepřátelstvím: silný odpor například vzbudila i návštěva Tudjmana v Bonnu 18. července. Genscher se své partnery snažil v létě přesvědčit o nutnosti diferenciovaného přístupu k republikám a o srbském teroru, proti kterému lze zakročit alespoň verbální pohružkou diplomatického uznání dvou „vzporných“ republik. Německá ochota jednat s lídry secesionistických republik prorazila politickou blokádu, kterou nad nimi Západ postavil.⁹⁶ 24. srpna jednal Genscher poprvé proti zájmům ES, když oznámil jugoslávskému velvyslanci v Bonnu, že pokud bude pokračovat politika síly, reprezentovaná jugoslávskou

⁹² Tamtéž.

⁹³ Tamtéž.

⁹⁴ Viz Caplan, Richard: *Europe and the Recognition of New States in Yugoslavia*, Cambridge University, Cambridge, 2005

⁹⁵ Libal, Michael: *Limits of Persuasion. Germany and Yugoslav Crisis, 1991-1992*, Westport/Bonn, 1997

⁹⁶ Libal, Michael: *Krieg in Mitteleuropa. Genscher, Jugoslawien und die serbische Herausforderung 1991/1992*, in: Lucas, Hans-Dieter (Hrsg.): *Genscher, Deutschland und Europa*, Baden-Baden, 2002

armádou, SRN musí vážně zvážit uznání Chorvatska a Slovinska. Poprvé tedy použil jako taktické měřítko hrozbu -adresovanou Miloševićovi- diplomatického uznání severních republik. Zároveň Genscher prohlásil, že bude tlačit na podobné rozhodnutí v Evropském společenství. Ještě na konci léta ale německý ministr zahraničí jugoslávskou ideu úplně nepohřbil. Kdyby ano, nezasadil by se o zřízení mírové konference o změně jugoslávské státní podoby a netrval by tolik na tom, aby byla obnovena Srbskem ochromená činnost státního předsednictva.⁹⁷

Bezvýsledný průběh haagské konference, na kterou Genscher nevyvíjel tlaky a hlavní aktivitu vyvíjel v rámci EPS, a eskalace násilí na podzim 1991 přesvědčovaly německou zahraniční politiku, že rozpad Jugoslávie a mezinárodní uznání jejích nástupnických států je nevyhnutelné. Genscher lavíroval mezi tlakem veřejnosti a váháním evropských partnerů, ale až do začátku listopadu nedal znát, že by Německo chtělo jednotný konvoj ES opustit. Genscher musel být stále opatrný. Také v německém parlamentu sílil tlak na uznání republik – i za cenu „zrady“ společné ES politiky, německý ministr však dobře věděl, že pro takový postup by si zvolil snad nejméně vhodný okamžik. Jediným východiskem bylo dále tlačit na evropské partnery, především je konečně přesvědčit o zločineckém povaze jugoslávského armádního velení a srbských autorit. Rozhodnutí z Haarzuilens z počátku října bylo pro Německo prvním vykročením ES žádoucím směrem. Významná byla lhůta, stanovená van den Broekem pro další vyjednávání a hledání společného řešení: Německo bude později naléhat, aby byl tento časový plán zavazující a uznání následovalo automaticky po jejím vypršení – tedy pokud se strany na ničem nedohodnou. Na konci října už Evropské společenství zaujalo i přísnější pozici vůči Bělehradu, naléhání Bonnu začalo konečně plodit nějaké výsledky. V listopadu, po pádu Vukovaru, se Německo opět přiblížilo o kus blíže ke svému cíli. Evropa, šokovaná mírou válečné destrukce v Chorvatsku, začala Miloševiče vnímat jako hlavního viníka a chorvatské snahy o nezávislost si získaly řadu příznivců i mimo střední Evropu.

Spolková vláda však byla neustále v Evropském společenství o krok napřed. Když Milošević odmítl Carringtonův plán a Vukovar padl do rukou jugoslávské armády, Genscher cítil, že se situace nijak nepohnula z místa. S blížícím se termínem, kdy měla vypršet lhůta pro vyjednávací proces, rostlo jeho přesvědčení o nevyhnutelnosti unilaterálního jednání. Kancléř ho jenom povzbuzoval a na konci listopadu Kohl oznámil, že uznání republik nesmí být odsouváno blokováním mírových snah (tj. Srbskem, které odmítlo Carringtonův plán) a že

⁹⁷ Tamtéž.

Německo je připraveno uznat republiky ještě do Vánoc.⁹⁸ Německo už nechtělo čekat na další rozhodnutí Evropského společenství, na další k ničemu nevedoucí vyjednávání. 4. prosince suspendovala SRN jako jediný stát Evropského společenství svoje bilaterální obchodní smlouvy s Jugoslávií. Německou pozici posílilo rozhodnutí Badinterovy komise ze 7. prosince, která konstatovala, že Jugoslávie se nachází v „procesu rozkladu“, tedy potvrdila hledisko spolkové vlády na povahu konfliktu. K tomu Chorvatsko splnilo všechny nutné předpoklady pro uznání: chorvatský parlament schválil 4. prosince menšinový zákon, který odpovídal znění II. Kapitoly Carringtonova plánu (kterou koncipoval německý velvyslanec Ahrens), a 8. prosince garantovalo ukončení blokády kasáren JLA. Před německým úmyslem varoval bosenský prezident Alija Izetbegović: následky pro tuto svazovou republiku budou prý katastrofální.

Poslední dvě setkání evropských představitelů, na kterých bylo německé rozhodnutí konzultováno, byl summit Evropské rady v Maastrichtu z 10. prosince, kde měla být přijata smlouva o Evropské unii, tedy paradoxně mimo jiné i o Společné zahraniční a bezpečnostní politice, a bruselská schůzka Rady ministrů zahraničí z 16. prosince. Na obou schůzkách odmítlo Německo ustoupit ze svého záměru diplomaticky uznat republiky, zbývala otázka, jestli ostatní budou následovat. Kohl s Genscherem byli v Maastrichtu obviněni ze zavírání dveří a užívání násilné taktiky. Výměnou za jiné ústupky v návrhu měnové a politické unie nakonec získali souhlas dvou hlavních odpůrců, Francie a Velké Británie. Za ústupky týkající se vnitřních záležitostí unie, mělo být definitivně rozhodnuto o osudu Jugoslávie. Newhouse cituje nejmenovaného přítomného německého diplomata: otázka uznání se prý v Maastrichtu projednávala rychlou metodou, převážně mimo vlastní jednání a na chodbách.⁹⁹ Definitivní rozhodnutí o konkrétní podobě uznání a společném postupu mělo padnout o šest dní později na schůzce v Bruselu.

V Bruselu, kde už se jednalo hlavně o Jugoslávii, Genscher německý záměr zopakoval a neustoupil. Někteří autoři tvrdí, že jeho partneři byli vydírání: jestli nemá být pochována v Maastrichtu odsouhlasená společná zahraniční politika, ostatní musí německý krok doprovodit.¹⁰⁰ Nakonec bylo ujednáno, že pro mezinárodní uznání má být způsobilých všech šest svazových republik, nejen dvě severní. Svazové republiky Jugoslávie byly vyzvány, aby se do 23. prosince vyjádřily, jestli chtějí být uznány jako nezávislé státy a jestli jsou ochotné

⁹⁸ Genscher, Hans-Dietrich: *Erinnerungen*, Berlin, 1995

⁹⁹ Newhouse, John: *Bonn, der Westen und die Auflösung Jugoslawien. Das Versagen der Diplomatie – Chronik eines Skandals*. In: *Blätter für deutsche und internationale Politik*, 10 (1992)

¹⁰⁰ Grabert, Horst: *Jugoslawien: Der große Umweg*. In: *Blätter für deutsche und internationale Politik*, 2/1993, s.153-157

přijmout kritéria Evropského společenství pro uznání (2 dokumenty: *Směrnice pro uznání nových států ve východní Evropě a v SSSR* - objektivní kritéria; *Deklarace o Jugoslávii* - dodatečné podmínky pro uznání jugoslávských republik). Chorvatsko zažádalo 19. prosince. Badinterova komise měla jejich žádosti přezkoumat a posoudit, nakolik republiky kritéria splnily. Výsledná zpráva komise měla být zveřejněna o měsíc později (15. ledna) a na základě jejích závěrů se mělo rozhodnout, která z republik bude uznána.

Německo však závazek nedodrželo a 23. prosince republiky uznalo v předstihu, i když implementace byla odložena na 15. ledna. Kolem bruselské schůzky panuje řada nejasností, nezodpovězená zůstala například otázka, jestli Genscher skutečně své kolegy o úmyslu uznat republiky ještě před Vánoci informoval a všichni souhlasili. Tak se i vyjádřil ve svých memoárech.¹⁰¹ Proč německý ministr zahraničí nedokázal rozhodnutí odložit a opustil řady svých partnerů právě ve chvíli, když se zdálo, že dosáhl svého? Vnitroněmeckým tlakům odolával několik měsíců, další tři týdny by přeci nemohly být tak závažnou komplikací. Ani na tuto otázku nelze jednoznačně stanovit odpověď.

Vysvětlení německého „Alleingangu“, se kterým se setkáme především v německém prostředí a reprezentuje i oficiální linii, zdůvodňuje německý předstih slabostí multilateralismu. Hlavní impuls vzešel od ministra zahraničí Genschera, který od svého nástupu do úřadu kladl zvláštní důraz na multilaterální spolupráci - ať už v ES nebo v jiných mezinárodních organizacích. Ministr zahraničí byl zklamán ze spolupráce Dvanáctky v zahraničních otázkách a přestal věřit, že by se tentokrát měla skutečně na něčem dohodnout. Nechtěl riskovat, že se 15. ledna ministři ES opět sejdou a opět se najde důvod, proč rozhodnutí diplomatického uznání republik znovu odložit. Michael Libal odmítá označit německý krok jako unilaterální nebo předčasné a tvrdí, že Genscher o svém záměru v Bruselu všechny opakovaně informoval. Libal charakterizoval německý akt z 23. prosince jako „předoznámení a tolerování předběžného cíle společného rozhodnutí, které bylo odsouhlaseno jako neodvratné“.¹⁰² Za německým rozhodnutím vidí především gesto pro domácí publikum, které samo o sobě nemělo žádný účinek na vývoj v Jugoslávii a také nemělo účinek na spolupráci v mezinárodním společenství, nebylo zřeknutím se multilateralismu. Německá zahraniční politika byla primárně řízena zájmem na stabilitě a bezpečnosti v regionu, svým pacifismem a svou náklonností k multilateralismu, který byl zpochybněn. V rámci této interpretace předčasného uznání lze spatřovat i hlubší podtext: německý krok byl signálem, že si Německo po sjednocení dělá nárok na nějakou globálnější roli a rozhodlo se převzít větší

¹⁰¹ Genscher, Hans-Dietrich: *Erinnerungen*, Berlin, 1995

¹⁰² Libal, Michael: *Limits of Persuasion. Germany and Yugoslav Cisis, 1991-1992*, Westport/Bonn, 1997

zodpovědnost za mezinárodní dění.¹⁰³ Beverly Crawford se domnívá, že Genschera se navíc dotkla iniciativa Francie a Velké Británie ze 14. prosince, kterou se tyto země pokusily pozastavit německé uznání rezolucí RB OSN.¹⁰⁴ Obsahem rezoluce měl být zákaz unilaterální akce, která by mohla narušit politickou rovnováhu v Jugoslávii. Francie i VB nakonec tuto iniciativu pod tlakem Německa pozastavily. Právě tato iniciativa ale mohla Genscherovi naznačit, že ještě není nic vyhráno a evropští partneři budou nadále mezinárodní uznání jugoslávských republik odkládat.

Kritičtější názor hledá v německém unilaterálním kroku obavy spolkové vlády z pravděpodobných připomínek Badinterovy komise, co se chorvatské žádosti týká. To by znamenalo, že německou zahraniční politiku skutečně ovlivnil větší zápal pro chorvatské záležitosti, který byl v německé společnosti přítomný. Komise skutečně v lednu prohlásila, že chorvatské právo nereflektuje všechna opatření návrhu konvence ze 4. listopadu (Carringtonův plán) a kritéria tak nesplňuje. V Bruselu Genschera prohlásil, že Německo přijme podmínky pro uznání, ale dal prý také jasně najevo, že se výsledky komise nebude cítit vázáno: Německo už se samo přesvědčilo, že Chorvatsko splňuje většinu klíčových požadavků, zejm. pokud jde o garanci menšinových práv. Risk, že Badinterova komise dojde k jinému závěru, byl podle Genschera minimální. Na konci listopadu vyslal ministr zahraničí do Záhřebu německého právního experta Christiana Tomuschata. Německý právník pomáhal chorvatské vládě při návrhu menšinových práv (Ústavní zákon o lidských právech a svobodách a právech etnických a národních komunit a menšin z 4. prosince). Tomuschat byl výsledky spolupráce uspokojen a po návratu do Německa informoval ministra zahraničí, že legálně zakotvená ochrana menšin v Chorvatsku „by měla sloužit jako modelový vzor pro další rozvoj menšinových práv v Evropě“.¹⁰⁵ Po zveřejnění zprávy Badinterovy komise, která se s hodnocením německého právního experta rozcházela, Genschera na svou obranu prohlásil, že výsledky komise byly míněny jen jako „prvek ocenění ne rozhodnutí“.¹⁰⁶ Jeho argument podpořila i skutečnost, že Makedonie uznána nebyla, ačkoliv proti ní komise žádné výhrady nevznesla. Další argument uvádí Libal: menšinový zákon v Chorvatsku nemohl být implementován, protože území, na které se vztahoval, bylo pod srbskou kontrolou.¹⁰⁷

¹⁰³ Axt, Heinz-Jürgen: Hat Genschera Jugoslawien entzweit? Mythen und Fakten zur Außenpolitik des vereinten Deutschlands. In: Europa-Archiv, 48/12 (1993)

¹⁰⁴ Viz: Caplan, Richard: Europe and the Recognition of New States in Yugoslavia, Cambridge University, Cambridge, 2005

¹⁰⁵ Cit. podle: Caplan, Richard: Europe and the Recognition of New States in Yugoslavia, Cambridge University, Cambridge, 2005, s. 39

¹⁰⁶ Viz: Caplan, Richard: Europe and the Recognition of New States in Yugoslavia, Cambridge University, Cambridge, 2005, s. 39

¹⁰⁷ Libal, Michael: Limits of Persuasion. Germany and Yugoslav Crisis, 1991-1992, Westport/Bonn, 1997

Poslední východisko, které se nabízí na vysvětlenou německého „Alleingangu“ nemá zdánlivě s jugoslávskou krizí příliš společného a týká se více kancléře Kohla a jeho kapitulace v Maastrichtu.¹⁰⁸ Kohl byl hlavním architektem prohlubování integračního procesu po sjednocení Německa. Aby rozptýlil mezinárodní obavy ze sjednocení, deklaroval zájem na politické unii. V Maastrichtu však prohrál, svým podpisem přijal obrovská politická rizika (vzdal se německé Bundesbanky, německé marky) a sám mnoho nezískal (prohrál boj za silnější Evropský parlament, Velké Británii odsouhlasil, že součástí Maastrichtské smlouvy nebude sociální charta...). Před veřejností, které slíbil, že měnová unie bude přijatelná pouze bude-li provázena politickou, se mohl cítit jako slaboch, který se nechal Francií a Velkou Británií ekonomicky oškubat. Už před schůzkou v Maastrichtu čelila jeho evropská integrační politika kritice médií, negativní ohlasy zaznívaly i z vlastní strany. Kancléř nutně potřeboval nějaký trumf: pro voličstvo, které bylo frustrované z negativních dopadů sjednocení, pro německý tisk, pro spolkový sněm a pro nadcházející stranický kongres v Drážďanech (17. prosince). Uznání bylo částečně výsledkem vnitropolitického kalkulu kancléře, částečně mohlo posloužit jako výhrůžné gesto, které vzkazovalo evropským partnerům, že Německo sebou napříště nenechá manipulovat a má nárok udávat tón i v zahraničních a bezpečnostních otázkách. Tomu by odpovídal i kancléřův následný výrok na kongresu strany, že uznání Chorvatska a Slovinska jsou „velkým triumfem německé zahraniční politiky“.¹⁰⁹

Poslední vysvětlení, které se nabízí: na každé předchozí interpretaci diplomatického uznání Chorvatska spolkovou vládou je trochu pravdy. Ostatně ve všech třech figuruje tentýž adresát, německá veřejnost. Spolková vláda chtěla uspokojit její rigorózní pacifismus a humanitární citění, pocit kulturní spřízněnosti s chorvatskými „oběťmi“ a zároveň odvést pozornost veřejnosti od tíživé situace, ve které se nacházelo německé hospodářství.

¹⁰⁸ Srov. např. Newhouse, John: Bonn, der Westen und die Auflösung Jugoslawien. Das Versagen der Diplomatie – Chronik eines Skandals. In: Blätter für deutsche und internationale Politik, 10 (1992)

¹⁰⁹ Caplan, Richard: Europe and the Recognition of New States in Yugoslavia, Cambridge University, Cambridge, 2005, s. 43

4. DOMÁCÍ IMPERATIVY

4.1. NĚMECKÁ VEŘEJNOST A MÉDIA

Jak už bylo několikrát zmíněno, čelila spolková vláda v druhé polovině roku 1991 obrovským tlakům, které hovořily jasně ve prospěch nezávislosti Chorvatska a Slovinska. V následujících dvou kapitolách bych chtěla analyzovat domácí prostředí, ve kterém se formovala nová zahraniční politika sjednoceného Německa vůči balkánskému regionu. „Německá politika byla převážně odpovědí na domácí tlaky a měla málo co do činění s jugoslávským konfliktem,“ tvrdí ve své práci Susan Woodward, která zaujala vůči spolkové vládě velmi kritické stanovisko.¹¹⁰

Poté, co skončila začátkem roku 1991 irácká intervence, strhl na sebe jugoslávský konflikt pozornost médií. Propuknutí bojů po vyhlášení nezávislosti Chorvatska a Slovinska a jejich následná intenzifikace se postupně staly hlavním zahraničněpolitickým tématem německých médií. Obzvláště důsledně informovala média o odstřelování Dubrovniku a obléhání Vukovaru. Obléhání Vukovaru, při němž byly federální armádou používány mezinárodně zakázané zbraně, šokovalo svou krutostí německé publikum. Humanitární aspekt konfliktu budil ze dne na den větší mediální pozornost.

Někteří autoři se domnívají, že podstatný vliv na německou zahraniční politiku v otázce uznání nezávislosti Chorvatska měly německý tisk a média. Na spolkovou vládu působila média nepřímo, ovlivňováním veřejnosti, i přímo, když ji vybízela k různé akci. Dá se tedy hovořit o první německé zkušenosti se CNN efektem. Jakou měrou se média skutečně podílela na formování vládní politiky, nelze odhadnout ani přeceňovat. V každém případě médiím svůj podíl nelze upřít a co je zcela prokazatelné, zpravodajství německých médií bylo tendenční a nevyvážené. Jejich reportáže, v nichž se nevinní Chorvaté bránili agresivním Srbům, pobuřovaly německou veřejnost, která si brzy osvojila černobílé pojetí konfliktu prezentované denně v televizi. Německá média podávala chorvatské záležitosti jako boj za svobodu a demokracii.¹¹¹ Zodpovědným za eskalaci násilí činila srbské vedení a jugoslávskou armádu. Na podzim nařkla německou vládu, že dělá na pomoc Chorvatům málo a Genschera obvinila, že jim brání v dosažení svobody a dokonce že se dopouští zrady na lidských

¹¹⁰ Woodward, Susan: *Balkan Tragedy. Chaos and Dissolution after the Cold War*, Washington D. C., 1995

¹¹¹ Chorvaté své výsledky voleb z roku 1990 šikovně portrétovali jako vítězství demokracie v reakci na komunistickou diktaturu v Bělehradě. Viz: Woodward, Susan: *Balkan Tragedy. Chaos and Dissolution after the Cold War*, Washington D. C., 1995

právech.¹¹² Mediálnímu zobrazení konfliktu napomáhali jeho dva hlavní protagonisté: Tudjman byl ten, kdo komunikoval a spolupracoval se západními reportéry a pochopil, že jeho mediální image bude důležitá pro získávání mezinárodní podpory, Milošević si naopak převážně vystačil se svojí propagandou a prostřednictvím svých vlastních médií posílal na Západ vzkazy. Propagandu a útoky srbských médií, ovládaných Miloševićem, si mohli němečtí reportéři a novináři brát osobněji a Milošević je povzbuzoval v hájení „svobody slova“ s větším zaujetím.

V tisku věnovaly zvláštní pozornost chorvatskému boji za nezávislost především konzervativní deník Frankfurter Allgemeine Zeitung (FAZ) a Die Welt (např. novinář Carl Gustav Ströhm). K ostře vyhraněným názorům v komentářích konzervativních deníků mohl přispívat jejich kritický postoj vůči liberálovi Genscherovi. Na prochorvatském profilu FAZ se podílel spoluvydavatel deníku Johann-Georg Reißmüller, který nějakou dobu pobýval v Jugoslávii a v roce 1990 dokonce prostředkoval kontakt chorvatských zástupců s úřadem kancléře.¹¹³ Reißmüller ve svých novinách od léta 1991 výrazně stranil Chorvatům a v srpnu volal po diplomatickém uznání republiky německou vládou: „Spolková vláda se zdráhá učinit rychlý samostatný krok. Ale proč? Když ohlásí diplomatické uznání, pravděpodobně budou následovat další vlády,“ tvrdil ve svém komentáři pro FAZ.¹¹⁴ Susan Woodward přisoudila Reißmüllerovi a jeho kampani proti Miloševićovi a srbskému nacionalismu hlavní roli v utváření německého názoru na vnímání konfliktu.¹¹⁵ Domnívám se, že německý tisk, nemohl mít v porovnání s televizí nějaký zásadní vliv na formování veřejného mínění, zvláště když jeho čtenářská základna je nějak úzce profilovaná. Na humanitární cítění působí více než čísla a slova televizní záběry vyhnanců a obětí války. Německý tisk však mohl přispět k percepci konfliktu konzervativní části politického spektra.

Německá veřejnost byla chorvatským záležitostí nakloněná od počátku konfliktu. Ale až do destrukce Dubrovníku a Vukovaru na podzim 1991 byla příliš absorbována domácími problémy a jugoslávské události nesledovala nějak moc důsledně.¹¹⁶ První fázi války, v létě 1991, sledovalo podrobněji jižní Německo. Jednak působila geografická blízkost regionu – Chorvatsko bylo od Mnichova vzdálené jen pár hodin, jednak svou roli sehrál pocit kulturní a religiózní spřízněnosti s chorvatskými katolíky. V okamžiku, kdy se stala vojenská

¹¹² Grabert, Horst: Jugoslawien: Der große Umweg. In: Blätter für deutsche und internationale Politik, 2 (1993)

¹¹³ Piotrowski, Ralph: Sprache und Außenpolitik, disertační práce, FU Berlin, 2004, on-line verze, <http://www.diss.fu.berlin.de/2004/23>

¹¹⁴ Giersch, Carsten-Eisermann, Daniel: Die westliche Politik und der Kroatien-Krieg 1991-1992. In: Südosteuropa, 43/ 3-4 (1994), s. 114

¹¹⁵ Woodward, Susan: Balkan Tragedy. Chaos and Dissolution after the Cold War, Washington D. C., 1995

¹¹⁶ Krieger, Wolfgang: Toward a Gaullist Germany? Some Lessons from the Yugoslav Crisis In: World Policy Journal, 11/ 1 (1994)

kampaň JLA násilnější, sílila podpora Chorvatska a Slovinska a jejich práva na sebeurčení napříč celou německou veřejností. Ještě v červnu 1991 poukazují průzkumy veřejného mínění na slabší podporu pro uznání republik: 38% dotazovaných se přimlouvá pro, 34% proti, 27% lidí nemá žádný názor. V září už je 69% dotazovaných nespokojeno s jugoslávskou politikou vlády a podle ankety Bildu z října 1991 se 89% dotázaných čtenářů domnívalo, že německá vláda dělá málo pro pomoc Chorvatsku.¹¹⁷

Boje v Dubrovniku a Vukovaru měly na německou veřejnost obrovský psychologický efekt. Němci byli v tuto chvíli obzvláště přecitlivělí. Nadšení ze sjednocení opadalo, ekonomický a sociální vývoj šel ve východním Německu z kopce, na německé domácnosti začala doléhat stinná stránka sjednocení: až do července 1992 zatěžovala jejich rodinné rozpočty 7.5 % daň z příjmu, na východě země rostla nezaměstnanost - už na jaře 1992 se zde skutečná míra nezaměstnanosti blížila k 33%.¹¹⁸ Destabilizace v Jugoslávii hrozila dalším přílivem vyhnanců. Němci reflektovali jugoslávskou krizi mnohem emotivněji než například Francouzi nebo Britové hlavně ale kvůli vlastní zkušenosti. Byli méně cyničtí a více zranitelní. Bylo pro ně strašlivé přihlížet v televizi tomu, jak se lidé v nové demokratické Evropě zabíjejí, mnozí se mohli cítit ve světle vlastní nacistické minulosti konfrontováni - jak s oběťmi tak s pachateli násilí. Věřili, že po druhé světové válce už se nikdy nebude opakovat srovnatelné násilí, zvláště ne na evropském kontinentě. Pacifismus a lidská práva byly nedotknutelnou pevností jejich poválečné existence. Němce vyděsila mezinárodní pasivita a neschopnost zabránit tragédii a unavovalo je dokola poslouchat o marných snahách Evropského společenství zprostředkovat mír. Zrovna teď na Evropské společenství nehleděli s velkou láskou, protože jim chtělo vzít jejich národní atributy a symboly ekonomické stability, německou marku a Bundesbanku.

Nehledě na zakořeněný odpor vůči násilí a všudypřítomný pacifismus však na výrazně prochorvatský postoj německé společnosti měla vliv řada okolností. Její pozici formoval mediální obraz války, který jsem výše uváděla. Výrazně komunistický mediální profil Srbů musel zejména na východě země budit odpor. Srbové si přitížili i svojí antiněmeckou propagandou, kterou zasáhli bolavé místo německé společnosti. Když se na podzim v Bělehradě uskutečnily demonstrace na podporu Miloševičovy politiky, antiněmecké nálady byly zřejmé. Mezi demonstranty se dokonce objevily i vlajky s hákovým křížem.

¹¹⁷ Piotrowski, Ralph: Sprache und Außenpolitik, disertační práce, FU Berlin, 2004, on-line verze, <http://www.diss.fu.berlin.de/2004/23>

¹¹⁸ Oficiální nezaměstnanost ve východních zemí se pohybovala na 1, 2 mil. (15%), jenom půl miliónu lidí bylo ale zaměstnáno na půl úvazku, především důchodci. V západních zemí byla méně než šesti procentní. Srov. Livingston, R. G.: United Germany: Bigger a Better. In: Foreign Policy, 87 (1992), s. 164

Názor německé společnosti byl determinován i pocitem spřízněnosti a kulturní sounáležitosti. Srbsko se svým pravoslavným náboženstvím bylo Němcům vzdálenější, než blízké a důvěrně známé Chorvatsko, které navíc ročně navštěvovalo tisíce německým turistů. Nyní jim jejich oblíbená letoviska na Jadranu ničil „kulturní barbar“ ze Srbska. Bombardování Dubrovníku, skvostu na Jadranu, nenechalo nikoho na pochybách, že by se ve svých odhadech Srbska mýlil. Chorvatsko, naopak, nebylo v jejich očích neznámým, krvelačným Balkánem, Němci vnímali Chorvatsko jako součást jejich „civilizovaného“ středoevropského kulturního regionu.

Někdy bývá zmiňováno, že na postoj německé spolkové vlády měla vliv okolnost, že v Německu žije velká skupina chorvatských gastarbeiterů, kteří za chorvatské záležitosti na začátku 90. let lobovali u německých politických představitelů. Je však těžko představitelné, jak je protiargumentováno, že by tak relativně malý počet lidí (500 tis.¹¹⁹), mohl mít silný hlas v osmdesátimiliónovém Německu. Navíc tato „zájmová skupina“ v Německu vždy žila v důvěrném a přátelském svazku se srbskými imigranty (pokud vyloučíme pravicové extrémisty).¹²⁰ I když se tato skupina koncentruje převážně na jihu Německa a mohla by být ve svém lobování potencionálně úspěšná u katolické CSU, přeci jenom se právu volit těšil jen málokdo, aby byli chorvatští imigranti pro stranu nějak zvlášť zajímaví. Jediným zájmem, které by je mohl spojovat, je ideál křesťanské sounáležitosti.

4.2. BUNDESTAG A KALKULACE POLITICKÝCH STRAN

„Dosáhli jsme sjednocení na základě práva na sebeurčení. Pokud si Němci budou myslet, že v Evropě má vše zůstat tak, jak je, že bychom měli sledovat politiku status quo, aniž bychom přiznali právo na sebeurčení Chorvatům a Slovincům, ztratíme morální a politickou kredibilitu,“ prohlásil Volker Rühe, generální sekretář CDU a spolkový ministr obrany, 1. června v německém parlamentu.¹²¹ Toto stanovisko bylo první investicí do parlamentního konsensu v otázce chorvatské a slovinské nezávislosti, který se během léta utvořil. Po vypuknutí násilností v Jugoslávii postupně všechny hlavní politické strany

¹¹⁹ Srov. Axt, Heinz-Jürgen: Hat Genscher Jugoslawien entzweit? Mythen und Fakten zur Außenpolitik des vereinten Deutschlands. In: Europa-Archiv, 48/12 (1993), s. 354

¹²⁰ Krieger, Wolfgang: Toward a Gaullist Germany? Some Lessons from the Yugoslav Crisis In: World Policy Journal, 11/1 (1994)

¹²¹ Citováno podle: Caplan, Richard: Europe and the Recognition of New States in Yugoslavia, Cambridge University, Cambridge, 2005, s. 45

vyjádřily sympatie a porozumění severobalkánským republikám a volaly po jejich uznání. V prohlášení Bundestagu z 19. června, za které se postavily všechny strany kromě PDS, reagoval německý parlament na jugoslávskou krizi zdůrazněním práva na sebeurčení a potřeby nenásilného řešení krize. Genscher a Kohl zůstali s rukama svázanými svojí evropskou politikou sami. Bundestag je v průběhu 2. poloviny roku tlačil do aktivnější jugoslávské politiky a nutil je neohlížet se na evropské partnery. Tlak parlamentu byl motivován přesvědčením, že jde o legitimní nárok chorvatského státu na nezávislost, parlamentní strany byly ale motivovány také kalkulacemi.

Když začala v průběhu druhé poloviny roku 1991 v Německu opadat postunifikační euforie a naopak se začaly projevovat první negativní důsledky sjednocení, jugoslávská otázka se stala pro politické strany objektem zájmu, ze kterého by šel případně vytěžit i nějaký politický kapitál. Jednoznačná pozice a zainteresovanost německé veřejnosti na řešení krize byla velkou výzvou. Německé politické strany dobře věděly, že případný úspěch diplomatického uznání republik by jim zajistil popularitu. Už nyní se vědělo, že ve volbách v roce 1994 půjde o hodně – zejména bude přetřásán deficit a nezaměstnanost. Nyní se naskytla příležitost, jak se zviditelnit voličstvu. Klopýtnout v této záležitosti by nemuselo být vhodnou vizitkou dotyčné politické strany.

V polovině listopadu přijal spolkový sněm jednomyslně rezoluci, ve které bylo srbské vedení citováno jako hlavní odpovědný za občanskou válku a jugoslávská jednota byla nazvána konceptem „bez budoucnosti“. Spolkový sněm žádal diplomatické uznání Chorvatska a Slovinska a tvrdé sankce proti oponentům. Vyzval Genschera a Kohla, aby přestali couvat před svými partnery v Evropském společenství a nenechali je klást další a další překážky.¹²² Pro německé vedení nebylo snadné odolávat. Každá z hlavních německých politických stran měla svůj specifický motiv, proč se tolik zasadit a angažovat v otázce jugoslávské krize.

Sociální demokraté formulovali požadavek uznání na začátku července a prosazoval ho hlavně Norbert Gansel, předseda zahraniční frakce SPD, a Karsten Voigt, mluvčí této frakce. SPD dost riskovala svým pozvolným a zdrženlivým přístupem k německému sjednocení v roce 1990, v jugoslávské otázce se tak mohla chytit druhé šance a ukázat svým voličům, že je způsobilá řídit zahraničněpolitické otázky.¹²³ Gansel osobně navštívil

¹²² Krieger, Wolfgang: Toward a Gaullist Germany? Some Lessons from the Yugoslav Crisis In: World Policy Journal, 11/ 1 (1994)

¹²³ Už na začátku roku 1991 byla v SPD patrná snaha opět získat vliv v zahraniční politice. Karsten Voigt

Jugoslávii v létě a přivezl alarmující zprávy o srbském teroru. V září vedoucí představitel strany Björn Engholm v Bundestagu prohlásil, že pokud vezmeme v úvahu diplomatické uznání garantované pobaltským státům, zaslouží si Chorvaté a Slovinci stejné privilegium.

Vstřícný postoj poslanců CDU/CSU k diplomatickému uznání republik je zřejmý už na konci června. Zvlášť aktivně vystupovalo bavorské křídlo strany, což bylo vzhledem k jeho katolickému profilu pochopitelné.¹²⁴ Kohl se tak ocitl v těžké situaci: na jedné straně musel právě nyní, před Maastrichem, podporovat svého ministra zahraničí v opatrném přístupu, na druhé straně nespokojenost ve vlastní straně sílila. Kohl čelil mediální kritice kvůli hospodářským těžkostem země a kvůli svým ústupkům kolem prohlubující se integrace. Ke konci roku tak začíná uplatňovat větší vliv v této zahraničněpolitické otázce už jen kvůli tomu, aby nedodával další politické střelivo opoziční straně. Kohl měl výhodu propagandy. Byl to on, kdo postavil argument německého sjednocení na principu sebeurčení.¹²⁵

I FDP měla důležitý vnitropolitický motiv, proč obrátit svojí politiku na tvrdší kurz a prosadit diplomatické uznání republik. Genscher se ve straně ocitl v izolaci, dlouho odolával a odmítal ostře prochorvatskou politiku. Od takové politiky ho zrazoval i personál ministerstva zahraničí. Nakonec tlak neunesl a stranický zájem zvítězil. FDP tradičně závisela na vedení německé zahraniční politiky a musela dbát na to, aby neustoupila do pozadí kancléře jako obháje specifických představ řešení krize.¹²⁶ Navíc hrozilo, že konsensus SPD a CDU v této zahraničněpolitické otázce povede k dalšímu sblížení dvou hlavních politických stran. Před důležitými volbami v roce 1994 by se tak mohla rýsovat reálná a pro FDP nepříjemná perspektiva vytvoření Velké koalice.

instruoval svůj personál, aby připravil analýzu jugoslávského sporu a jeho případné dopady na vývoj v SSSR. Hlavním motivem byly předpokládané následky sovětské dezintegrace pro SRN. Na základě této zprávy začal Voigt prosazovat nezávislost Chorvatska a Slovinska.

¹²⁴ V Evropském parlamentu za nezávislost Chorvatska loboval představitel CSU Otto von Habsburg. Susan Woodward zmiňuje, že na stranu tlačil prostřednictvím episkopální konference i Vatikán, který nezávislost Chorvatska podporoval od začátku jugoslávské krize. Viz: Woodward, Susan: *Balkan Tragedy. Chaos and Dissolution after the Cold War*, Washington D. C., 1995

¹²⁵ Tamtéž.

¹²⁶ Libal, Michael: *Krieg in Mitteleuropa. Genscher, Jugoslawien und die serbische Herausforderung 1991/1992*, In: Lucas, Hans-Dieter (Hrsg.): *Genscher, Deutschland und Europa*, Baden-Baden, 2002

5. REAKCE NA NĚMECKÉ SÓLO

Diplomatické uznání chorvatské nezávislosti následovaly ostatní členské země Evropského společenství v lednu. Boje v Chorvatsku ustaly příměřím z 2. ledna, ale krize v Jugoslávii nikoliv.¹²⁷ Válka za nezávislost Chorvatska byla jenom predehrou k mnohem rozsáhlejší tragédii v Bosně a Hercegovině. Bosenští představitelé už v průběhu roku 1991 varovali před uznáním Chorvatska, které by mohlo skončit pro tuto multietnickou zemi katastrofou, zvláště bude-li uznání opřeno o německý argument práva na sebeurčení. I diplomaté byli přesvědčeni, že kartou uznání lze hrát jen jednou a měla by být vyložena teprve v okamžiku, až Srbsko a Chorvatsko zastaví boje a dohodnou se ponechat Bosnu v míru.¹²⁸

Už na začátku roku 1992 spolková vláda čelila obrovské kritice, která přicházela jak z Jugoslávie, tak ze Západu. Srbsko obvinilo Německo z oživení imperialistických ambicí na Balkáně¹²⁹ a po vypuknutí války v Bosně a Hercegovině Německu přiřklo roli rozbušky konfliktu. Přidali se západní komentátoři: německá politika popohnala řetězec událostí, které vedly k vyhlášení bosenské nezávislosti a k propuknutí bojů.¹³⁰ Tato obvinění opomíjela fakt, že to byla Badinterova komise, kdo otevřel možnost pro uznání nezávislosti ostatních republik včetně Bosny a Hercegoviny svým usnesením ze začátku prosince. A bylo to Evropské společenství, kdo stanovil pravidla pro uznání. Na bruselské schůzce se ministři zahraničí ES dohodli, že po předložení zprávy Badinterovy komise „budou jednotlivými státy Evropského společenství k 15. lednu uznány ty republiky, které si o uznání zažádaly, pokud tyto republiky splňují základní podmínky, stanovené ve všeobecném katalogu a dodatečném katalogu kritérií pro uznání jugoslávských svazových republik.“¹³¹ O opětovném vyjednávání nebyla řeč. Přípomínky komise k chorvatské žádosti se týkaly menšinové legislativy, její způsobilost pro uznání zpochybněna nebyla, ani nebyla podmíněna dohodou se Srbskem. Jestliže se kritici

¹²⁷ Příměří zprostředkoval Cyrus Vance. Jedna třetina chorvatského území byla ale kontrolována srbskými separatisty. Chorvatská vláda souhlasila s rozmístěním jednotek OSN na linii bojů. JLA se stáhla z území během roku 1992. Více viz: Šesták, Miroslav-Tejchman, Miroslav-Havlíková, Lubomíra-Hladký, Ladislav-Pelikán, Jan: Dějiny jihoslovanských zemí, Praha: NLN, 1998

¹²⁸ Axt, Heinz-Jürgen: Hat Genscher Jugoslawien entzweit? Mythen und Fakten zur Außenpolitik des vereinten Deutschlands. In: Europa-Archiv, 48/12 (1993)

¹²⁹ Viz: Gallagher, Tom: The Balkans after the Cold War, London, 2003

¹³⁰ Tamtéž.

¹³¹ Citováno podle: Libal, Michael: Krieg in Mitteleuropa. Genscher, Jugoslawien und die serbische Herausforderung 1991/1992. In: Lucas, Hans-Dieter (Hrsg.): Genscher, Deutschland und Europa, Baden-Baden, 2002

Německa dovolávají negativního posudku komise, proč v případě Makedonie tento posudek nebrali vážně? Jako by se řídili dvojím měřítkem: poukazovali na závaznost zprávy, kterou Německo sabotovalo, zatímco vlastní závěry bruselské schůzky vnímali jako předběžné dojednání. Pokud ale budeme stanovisko k uznání jugoslávských republik z 16. prosince pokládat za definitivní a zavazující, a odhlédneme-li od negativních připomínek komise k menšinové legislativě Chorvatska, bylo německé uznání Chorvatska skutečně jen předčasnou realizací toho, co se tak jako tak mělo stát společným rozhodnutím. Kdyby Chorvatsko všechny podmínky splnilo, neměla by kritika německých partnerů žádný záchytný bod. Takhle mohla tvrdit: dali jsme Miloševićovi a bosenským Srbům signál, že jsme uznali stát, kde Srbům nebyly poskytnuty dostatečné záruky a Milošević se teď může ptát, jak to bude s Bosnou, kde tvoří srbské etnikum třetinu.

O osudu Bosny bylo ale zřejmě rozhodnuto už v roce 1991, kdy si Tudjman a Milošević plánovali její rozdělení. Navíc, uznání Bosny bylo společným rozhodnutím ES a USA, ke kterému došlo čtyři měsíce po předložení Badinterovy zprávy. Mezinárodnímu uznání Bosny ani nepředcházely tak vyostřené diskuze jako v chorvatském případě a internacionalizace měla za cíl ztlumit srbskou agresivitu. Mezinárodní společenství tedy chtělo užít stejný nástroj řešení konfliktu jako Německo v případě Chorvatska, tentokrát však opřený o pozitivní zkušenost – boje v Chorvatsku přeci ustaly.¹³² Jenže tentokrát už Milošević správně odhadl, že mezinárodní společenství není připraveno za své garance efektivně ručit. Všechny tyto argumenty mluví v neprospěch německého obviňování ze zásadního podílu na bosenské tragédii. Západní účast na očerňování SRN po vypuknutí bosenské katastrofy si lze vysvětlit jako snahu odlákat pozornost od vlastního selhání v Jugoslávii.¹³³ Byla to Francie a Velká Británie, kdo řídil až do konce roku 1991 jugoslávskou politiku a kdo se zdiskreditoval slepou důvěrou Miloševićovi. Aktivní byl v očerňování německé politiky a jejích následků lord Carrington. Byl přesvědčený, že Německo zmařilo vyjednávání a hledání politického řešení, které mohly bojům v Bosně zabránit. Carrington ve své kritice přehlížel skutečnost, že Srbsko blokovalo jednání a že už dlouho neměl žádný vliv ani prostředky pro politické řešení krize. Jestliže chceme skutečně za něco německou politiku kritizovat, byla by to nepřipravenost SRN zodpovídat za své garance (ostatně i to je záležitost Dvanáctky jako celku).

¹³² Libal, Michael: Krieg in Mitteleuropa. Genscher, Jugoslawien und die serbische Herausforderung 1991/1992, in: Lucas, Hans-Dieter (Hrsg.): Genscher, Deutschland und Europa, Baden-Baden, 2002

¹³³ Viz např. Meier, Viktor: Wie Jugoslawien verspielt wurde, München, 1996

Německá politika ztroskotala i na svém předpokladu, že uznáním v Chorvatska dojde k pozitivnímu obratu v menšinové otázce, který se částečně opíral o německou důvěru v chorvatské autority. I v tomto případě platilo, že karta uznání může padnout jen jednou a mezinárodní společenství pak nebude mít možnost do menšinové otázky v Chorvatsku mluvit. Chorvatsko mělo nejdříve zajistit adekvátní ochranu menšin, pak být odměněno uznáním. Genscher chápal zprávu Badinterovi komise jako prvek ocenění a nepočkal si na výsledek. Spoléhal se na vlastní expertízy, které dokonce hodnotily chorvatskou menšinovou legislativu jako příkladnou. Bránil se argumentem, že implementace nemohla být zajištěna, protože území se nacházelo pod srbskou kontrolou a Srbsko odmítalo jednat.¹³⁴ Za porušování práv menšin, ke kterému v Chorvatsku v následujících letech docházelo, už Německo nést odpovědnost nemůže. I kdyby byla legislativa od začátku perfektní, sloužila především k přesvědčování Západu o dobré vůli Záhřebu, ale rozhodně nesloužila k dobrému zacházení se srbskou menšinou. Díky obrovské západní kritice a pokusům učinit Německo zodpovědným, německá politika až do roku 1994 na Balkáně nadále nefigurovala. Nedokázala tak Tudjmana odradit od jeho nedemokratických metod, od diskriminace srbské menšiny a od jeho katastrofální politiky vůči bosenským muslimům.¹³⁵ Německá pasivita byla vnitrochorvatským záležitostí bezpochyby na škodu. Díky respektu a oblibě, kterému se v Chorvatsku Německo těšilo, mohla spolková vláda uplatňovat na chorvatské představitele účinné tlaky.

¹³⁴ Libal, Michael: Krieg in Mitteleuropa. Genscher, Jugoslawien und die serbische Herausforderung 1991/1992, in: Lucas, Hans-Dieter (Hrsg.): Genscher, Deutschland und Europa, Baden-Baden, 2002

¹³⁵ Meier, Viktor: Wie Jugoslawien verspielt wurde, München, 1996

ZÁVĚR

Německá zahraniční politika na Balkáně v roce 1991 z hlediska prevence konfliktu selhala. Selhala stejně jako francouzská, britská nebo italská politika. Pokud jde o analýzu situace v Jugoslávii a navrhovaná multilaterální řešení, postoje SRN svým správným odhadem překonaly postoje evropských partnerů v mnoha ohledech, bohužel se musely podřítit postojům „většiny“. O společné zahraniční politice Evropského společenství nelze hovořit, i když snahu a ambice měla Dvanáctka vysoké: řízení krize v Jugoslávii posloužilo Evropskému společenství jako veřejná generálka deklarované Společné zahraniční a bezpečnostní politiky. Pro efektivní řešení krize chyběla ale strategie, prostředky, schopnost jednat rozhodně a načasovaným způsobem. Navíc nebyl zřízen žádný stálý odbor, který by situaci v Jugoslávii důsledně monitoroval a který by možná dokázal včas a správně pojmenovat všechny strany konfliktu. Neúspěchem skončila Haagská konference, kterou ES iniciovalo ve svém přesvědčení, že zachování jugoslávské federace je stále možné. Jako jediná stabilní a ekonomická síla v postkomunistické Evropě v Haagu nutila jugoslávské vůdce řešit společnou budoucnost, o kterou nestáli. Po odmítnutí Carringtonova plánu Srbskem na konci roku 1991 se mezinárodní společenství konečně smířilo, že rozpad Jugoslávie je neodvratný a ES nezbylo než přijmout Německem prosazovaný koncept řešení krize internacionalizací. Na bruselské schůzce ministrů zahraničí byl přijat plán pro uznání jednotlivých svazových republik, v polovině ledna 1992 měla Dvanáctka poprvé demonstrovat svoji kapacitu jednomyslně přijmout závažné rozhodnutí v oblasti zahraniční politiky. Společný evropský záměr ale vláda SRN předběhla 23. prosince a uznala nezávislost dvou severních jugoslávských republik. Ministr zahraničí Genscher byl obviněn, že zničil vyhlídku na pokrok v prosazování společné bezpečnostní a zahraniční politiky.

Kritické ohlasy, které německá zahraniční politika vyvolala nejen u evropských partnerů, jsem sledovala na pozadí nových podmínek v postkomunistické Evropě. Zmizela sovětská hrozba, ale zmizela i disciplína bloků a do jisté míry předvídatelnost vývoje.¹³⁶ K nervositě, která v evropské politice panovala, přispěly obavy z německého sjednocení. Západ našel recept jak se vypořádat se sjednoceným Německem v dalším stupni integrace. SRN ji přivítala už kvůli vlastnímu znepokojení z nového potenciálu sjednocené země. V zahraniční politice Německa, determinované kolektivními vzpomínkami Němců, byly patrné zábrany definovat národní zájmy. Na Západě zase převažovala tendence ztotožňovat

¹³⁶ Brenner, Michael J: EC: lost confidence, In: Foreign Policy, 91(1993)

německé národní zájmy s atlanticismem a s evropskou integrací, všechny ostatní zájmy Německa, které přesahovaly rámec těchto multilaterálních struktur, byly nazírány s nedůvěrou.

S takovou nedůvěrou byla nazírána právě německá podpora nezávislosti Chorvatska a reakce zahraniční politiky SRN na jugoslávskou krizi celkově. Evropští partneři začali Německo podezřívat, že si buduje novou zónu vlivu ve střední a východní Evropě. Politika spolkové vlády byla kritizována v průběhu krize – za přehnané angažmá a za zdůrazňování práva na sebeurčení, kterým zpochybňuje status quo v Evropě. Poté, co uznala nezávislost Chorvatska, byla kritizována za zmaření politického řešení krize a byla obviněna ze zrady společné politiky a z unilateralismu. Nejzávažnější nařčení však přišlo s vývojem událostí v Bosně a Hercegovině, kdy byl německé zahraniční politice přisouzen jistý podíl viny na vypuknutí konfliktu.

Německá zahraniční politika určitě nezpochybňovala status quo v Evropě. Naopak, Německo vždy zdůrazňovalo nezměnitelnost hranic, jak vnějších tak vnitřních. Poněkud nešťastně ale opíralo svou podporu chorvatské nezávislosti na právu na sebeurčení národa, interpretace však nebyla ve smyslu etnickém. Německo svůj argument, který byl více politickou rétorikou, stavělo na historických, kulturních a státoprávních základech. Kritika, která se týkala rozsahu německého angažmá, přehlížela fakt, že německá politika byla primárně řízena zájmem o bezpečnost a stabilitu v oblasti a že na rozdíl od ostatních evropských partnerů zde skutečně byly dotčeny její národní zájmy. SRN od začátku krize dbala, aby byla řešena v rámci multilaterálních struktur, ale s narůstající bezvýchodností situace přestávalo věřit, že se s ní evropské a mezinárodní instituce dokáží vypořádat. Hodnotit její iniciativy jako novou německou asertivitu bylo krátkozraké. Navíc, kdyby skutečně Německo chtělo zastat nějakou asertivní roli, nehnalo by se tolik do evropské integrace, zvláště by nezdůrazňovalo nutnost politické unie. Jestliže chceme sledovat v německé politice nějaké nové ambice, souvisely s převzetím větší zodpovědnosti za mírový rozvoj východní Evropy a se specifickým důrazem SRN na dodržování lidských práv. Pro takovou globální roli měla jednak prostředky, jednak byla povzbuzována USA. Kritika německé asertivity byla výsledkem paniky, kterou sjednocení vyvolalo a kterou úspěšně povzbuzovala propaganda srbského vedení.

Německý unilaterální krok, předčasné uznání chorvatské nezávislosti, byl výsledkem krátkodobých zájmů. Který ze zájmů byl rozhodující, není jasné. Mohl to být vnitropolitický kalkul kancléře Kohla, stejně jako osobní zaujetí ministra zahraničí Genschera, nebo skutečně německou politiku ovlivnilo zvláštní nadšení pro chorvatské záležitosti, tedy obavy, že

Badinterova komise zaujme k žádosti Chorvatska negativní stanovisko. V každém případě nebylo německé sólo nezbytné a kdyby spolková vláda počkala tři týdny, zřejmě by se vyhnula řadě následných dezinterpretací. I kdybychom chtěli hledat za diplomatickým uznáním Chorvatska ten „nejčistší“ motiv, Genscherovu beznaděj z nefunkčního krizového řízení, jeho kapitulace v rozhodujícím okamžiku musela být opět povzbuzena kalkulem domácí politiky jakou byla vidina Velké koalice. Osobně se domnívám, že klíčovou roli sehrál v závěru roku kancléř Kohl, jehož rozhodnutí bylo kombinací osobní prohry v Maastrichtu, reálného odhadu, že vnitropolitická situace v Německu se v dohledné době nezlepší a je třeba ji všemi způsoby povzbudit, a zároveň bylo jeho rozhodnutí inspirováno jistou „zodpovědností“ vůči německému národu. Němci se mohli cítit deprimováni a do jisté míry podvedeni: zdálo se, že výměnou za sjednocení ztratili právo protlačit nebo pouze jen – už vzhledem k mezinárodní kritice – vyjádřit svoji národní pozici. Kohl svým lidem vysvětlil, že sjednocení bude provázeno politickým sjednocením Evropy. Místo toho Němci v průběhu roku 1991 sledovali, jak si Francouzi a Britové prosazují svou, zatímco se jejich názor v Evropském společenství podřizoval, nebo prohrával úplně. V okamžiku, kdy „evropská“ politika v Jugoslávii ztroskotala - a Německo na nezdaru participovalo, ač třeba jen pasivně a nesouhlasně - a v okamžiku, kdy ztroskotala evropská politika Kohla, došla kancléři trpělivost. Diplomatické uznání Chorvatska mělo vzkázat Němcům, že sjednocené Německo má právo vyjádřit se a dokáže si zachovat svou tvář. A v neposlední řadě: i Kohl si uvědomoval popularitu takového rozhodnutí.

Diplomatické uznání Chorvatska bylo totiž adresováno především veřejnému mínění, které už dlouho favorizovalo toto řešení a vybízelo spolkovou vládu k akci. Německá společnost a média projevovala vůči Chorvatsku nepochybně velkou přízeň a sympatie. Nemůžeme ale kritizovat německou veřejnost za stranění nebo nadřívání Chorvatům, projevovat náklonnost k jinému národu a mít pocit spřízněnosti není nic nepřirozeného ani nelegálního. Otázkou je, nakolik byly sympatie německé veřejnosti provokovány nevyváženým a tendenčním zpravodajstvím médií a kampaní německých novin. Protože jestliže lze skutečně na domácí scéně někoho jmenovat a vyčítat mu jednostrannost a zaujatost, byla to média. Nakolik však měla vliv na německou zahraniční politiku v otázce uznání, by bylo jen spekulací. Odpověď by se dala hledat důslednou analýzou obsahu mediálních sdělení v průběhu roku 1991, sledováním frekvence těchto sdělení, objektivitu, hledáním souvislostí s oficiálními vyjádřeními představitelů německé politické scény, vlivu na proměnu názorů veřejnosti aj. Německá politika nadělila Chorvatsku vánoční dárek, který si nezasloužilo. Tudjmanův nacionalismus nešlo ani přes „vzornou“ menšinovou legislativu

přehlédnout a německá zahraniční politika nebyla dostatečně kritická a měla vyvíjet účinné tlaky. Přesto si nemyslím, že náklonnost Chorvatům byla rozhodujícím faktorem, kterým by spolková vláda chtěla riskovat roztržku s evropskými partnery. Diplomatické uznání Chorvatska bylo více vánočním dárkem pro domácí publikum a německé politiky, kteří si možná chtěli užít svátky s televizí, aniž by museli sledovat krvavé zpravodajství z Chorvatska.

Německá zahraniční politika k otázce uznání chorvatské nezávislosti není bez poskvrny. Byla ale především motivována čistým přesvědčením, že internacionalizace konfliktu je jediným konstruktivním způsobem, jak ukončit krveprolití, když všechny ostatní prostředky selhaly. Michael Libal se domnívá, že jedinou a lepší alternativou by byla tehdy přímá vojenská intervence bez uznání.¹³⁷ Ta však neměla legální ospravedlnění. Vůbec nejlepší alternativou bylo nenechat věci dojít tak daleko a začít řešit jugoslávskou krizi včas, když nacionální vášně ještě nezachvátily celou jugoslávskou společnost. V tom selhalo mezinárodní společenství jako celek. Vinit německou politiku z nějakého zvláštního příspěvku je nespravedlivé. Zahraniční politika Francie a Velké Británie nesou přinejmenším stejný podíl. Jejich přecitlivělou reakci si lze opravdu vysvětlit jako alibi a možná i urážku ješitnosti. Otázka uznání byla prvním významným rozhodnutím v poválečné Evropě, které se neřídilo podle jejich taktu.

¹³⁷ Libal, Michael: *Limits of Persuasion. Germany and Yugoslav Crisis, 1991-1992*, Westport/Bonn, 1997

POUŽITÉ ZDROJE

a. literatura

Caplan, Richard: Europe and the Recognition of New States in Yugoslavia, Cambridge: Cambridge University, 2005

Doleček, Rajko: Žaluji!: kritické poznámky k mýtům o Evropské unii, NATO a USA v souvislosti s událostmi v Jugoslávii, Praha: Futura, 1998

Gallagher, Tom: The Balkans after the Cold War: From Tyranny to Tragedy, London: Routledge, 2003

Genscher, Hans-Dietrich: Erinnerungen, Berlin: Siedler, 1995

Meier, Viktor: Wie Jugoslawien verspielt wurde, München: C. H. Beck, 1996

Libal, Michael: Limits of Persuasion. Germany and Yugoslav Crisis, 1991-1992, Westport/Bonn: Praeger, 1997

Libal, Michael: Krieg in Mitteleuropa. Genscher, Jugoslawien und die serbische Herausforderung 1991/1992. In: Lucas, Hans-Dieter (Hrsg.): Genscher, Deutschland und Europa, Baden-Baden: Nomos, 2002

Šesták, Miroslav-Tejchman, Miroslav-Havlíková, Lubomíra-Hladký, Ladislav-Pelikán, Jan: Dějiny jihoslovanských zemí, Praha: NLN, 1998

Vykoukal, Jiří-Litera, Bohuslav-Tejchman, Miroslav: Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989. Praha: Libri, 2000

Woodward, Susan: Balkan Tragedy. Chaos and Dissolution after the Cold War, Washington: Brookings Institution Press, 1995

b. periodický tisk

Axt, Heinz-Jürgen: Hat Genscher Jugoslawien entzweit? Mythen und Fakten zur Außenpolitik des vereinten Deutschlands. In: Europa-Archiv, 48/12 (1993), s. 351-360.

Arnold, Eckari: German foreign policy and unification. In: International Affairs, 67/ 3 (1991), s. 453-471.

Brenner, Michael J: EC: Confidence lost. In: Foreign Policy, 91(1993), s. 24-44

Deckers, Wolfgang: Germany and the Balkans: reflections on uneasy relationship. In: Journal of Southern Europe and the Balkans, 4/2 (2002), s. 157-170.

Eiff, Hansjörg: Zur Entwicklung im früheren Jugoslawien. In: Südosteuropa Mitteilungen, 33/2 (1993), s. 132-138.

Giersch, Carsten-Eisermann, Daniel: Die westliche Politik und der Kroatien-Krieg 1991-1992. In: Südosteuropa, 43/ 3-4 (1994), s. 92-125.

Gnesotto, Nicole: European Union after Minsk and Maastricht. In: International Affairs, 68/2 (1992), s. 223-231.

Grabert, Horst: Jugoslawien: Der große Umweg. In: Blätter für deutsche und internationale Politik, 2 (1993), s.153-157.

Hassner, Pierre: Europe beyond partition and unity: disintegration or reconstitution? In: International Affairs, 66/ 3 (1990), s. 461-475.

Krieger, Wolfgang: Toward a Gaullist Germany? Some Lessons from the Yugoslav Crisis. In: World Policy Journal, 11/ 1 (1994), s. 26-38.

Lendvai, Paul: Yugoslavia without Yugoslavs: the roots of the crisis. In: International Affairs, 67/ 2 (1991), s. 251-261.

Livingston, R. G.: United Germany: Bigger and Better. In: Foreign Policy, 87 (1992), s. 157-175.

Newhouse, John: Bonn, der Westen und die Auflösung Jugoslawien. Das Versagen der Diplomatie – Chronik eines Skandals. In: Blätter für deutsche und internationale Politik, 10 (1992), s.1190-1205.

Ramet, Sabrina P.: German Foreign Policy Toward the Yugoslav Successor States 1991-1999. In: Problems of Post-Communism, 48/1 (2001), s. 48-65.

Rosůlek, Přemysl: Chorvatsko na cestě k postnacionalismu. In: Mezinárodní politika, 29/11 (2005), s. 25-27.

Salmon, Trevor C.: Testing times for European political cooperation: the Gulf and Yugoslavia, 1990-1992. In: International Affairs, 68/ 2 (1992), s. 233-253.

Tiersky, Donald: France in the new Europe. In: Foreign Affairs, (1992), s. 131-146.

Vernet, Daniel: The dilemma of French foreign policy. In: International Affairs, 68/ 4 (1992), s. 655-664.

c. internetové zdroje

Deckers, Wolfgang: Two souls, twin realities: German Policy from Slovenia to Kosovo: Part II. Central Europe Review, 27/2 (2000)

on-line verze:

<http://www.ce-review.org/00/26/deckers26.html>

Piotrowski, Ralph: Sprache und Außenpolitik, disertační práce, FU Berlin (2004)

on-line verze:

<http://www.diss.fu.berlin.de/2004/23>

Varwick, Johannes: Frankreich auf dem Balkan. In: Argumente und Materialien zum Zeitgeschehen der Hans Seidel Stiftung, 4 (2000)

on-line verze:

<http://www.weltpolitik.net/Regionen/Europa/Frankreich/Analysen/Frankreich%20auf%20dem%20Balkan.html>

OBSAH

ČESTNÉ PROHLÁŠENÍ	1
ABSTRACT	2
ÚVOD	4
1. MEZINÁRODNÍ KONSTELACE NA POČÁTKU 90. LET	9
1.1. ROZPAD JUGOSLÁVIE A ZTRÁTA JEJÍHO GEOPOLITICKÉHO VÝZNAMU	9
1.2. HODINA EVROPY: ÚSTUP USA Z EVROPSKÉ POLITIKY	12
1.3. SJEDNOCENÉ NĚMECKO: MEZINÁRODNÍ A VNITROPOLITICKÝ KONTEXT	14
2. POSTOJ EVROPSKÉHO SPOLEČENSTVÍ K CHORVATSKÝM SNAHÁM O NEZÁVISLOST 18	18
2.1. PRVNÍ REAKCE NA JUGOSLÁVSKOU KRIZI A VÝCHOZÍ POZICE EVROPSKÝCH STÁTŮ	18
2.2. CESTA K CHORVATSKÉ NEZÁVISLOSTI	21
2.3. ES A ŘÍZENÍ KRIZE V JUGOSLÁVII PO DEKLARACI NEZÁVISLOSTI CHORVATSKA	24
3. POSTOJ NĚMECKÉ ZAHRANIČNÍ POLITIKY KE KRIZI NA BALKÁNĚ: ZÁJMY, KONCEPCE, ŘEŠENÍ	30
3.1. DLOUHODOBÉ ZÁJMY NĚMECKA A STRATEGIE	30
3.2. PREZENTACE NĚMECKÉ POZICE NA EVROPSKÉ PŮDĚ	36
4. DOMÁCÍ IMPERATIVY	43
4.1. NĚMECKÁ VEŘEJNOST A MÉDIA	43
4.2. BUNDESTAG A KALKULACE POLITICKÝCH STRAN	46
5. REAKCE NA NĚMECKÉ SÓLO	49
ZÁVĚR	52
POUŽITÉ ZDROJE	56
A. LITERATURA	56
B. PERIODICKÝ TISK	57
C. INTERNETOVÉ ZDROJE	58
OBSAH	59